Yogagita from MudgalapurAna Khanda 9 Yogacharitam

योगगीता मुद्गलपुराणे खण्डः ९ योगचरितम्

Document Information

Text title : Yogagita from Mudgala Purana 9.5-9.16

File name : yogagItAmudgala.itx

Category : giitaa, gItA, ganesha, mudgalapurANa, yoga

Location : doc_giitaa

Proofread by : Yash Khasbage

Description/comments : Mudgalapurana 9.5-16

Latest update : September 18-19, 2023 Ganeshachaturthi

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

July 27, 2026

sanskritdocuments.org

Yogagita from MudgalapurAna Khanda 9 Yogacharitam

योगगीता मुद्गलपुराणे खण्डः ९ योगचरितम्

(अथ योगगीता प्रारम्भः ।)

१. सार्वभौमयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.५ सार्वभौमयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं कृतस्त्वया महामुने ।
येन गणेशमाहात्म्यं श्रावितं योगदायकम् ॥ १॥

गणेशगीतासारादि कथितं तु विशेषतः ।
ज्ञानं योगप्रदं पूर्णं सङ्क्षेपेण त्वया परम् ॥ २॥

तन्न बुद्धं मया सर्वमतः सौलभ्यतो वद ।
योगं क्रमयुतं पूर्णं येन योगी नरो भवेत् ॥ ३॥

सूत उवाच ।
एवं पृष्टो महायोगी मुद्गलस्तमुवाच यत् ।
हर्षेण महता युक्तस्तत्तेऽहं कथयामि तु ॥ ४॥

मुद्गल उवाच ।
धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि साक्षाद्गणपतेः किल ।
विभूतिवाचकस्तत्र न चित्रमिदमुत्तमम् ॥ ५॥

त्वया पृष्टं महाभाग लोकोपकारकारकम् ।
सर्वेषां सुलभत्वेन योगशान्तिपदप्रदम् ॥ ६॥

कथयामि च ते प्रीत्या गुह्यं वेदरहस्यकम् ।
शृणुष्वैकमना दक्ष योगं शान्तिप्रदायकम् ॥ ७॥

चित्तं पञ्चविधं प्रोक्तं तेषु पञ्चविधो रसः ।
सरसं चित्तमुत्सृज्य योगी भवति मानवः ॥ ८॥

क्षिप्तं मूढं च विक्षिप्तमेकाग्रं च निरोधकम् ।
चित्तं पञ्चविधं विद्धि जगत्सु ब्रह्मसु स्थितम् ॥ ९॥

व्यष्टिभावे स्थिता ये तु जन्तवो विविधात्मकाः ।
लक्षचतुरशीतिषु योनिषु सम्भवाः किल ॥ १०॥

देहभोगादिमार्गेषु कुशलाः सम्भवन्ति ये ।
तेषु स्वस्वप्रपञ्चेषु नानाकार्यपरायणाः ॥ ११॥

तैः क्षिप्तं कार्यसिद्ध्यर्थं चित्तं कार्येषु नित्यदा ।
तत्तत्कार्यप्रकाशेन प्रकाशयति तान् हृदि ॥ १२॥

तेन कार्येषु दक्षास्ते भवन्त्यत्र न संशयः ।
तदेव क्षिप्तसंज्ञं त्वं चित्तं जानीहि मानद ॥ १३॥

केचित् स्वल्पज्ञकास्तेषु केचिज्ज्ञानाधिका मताः ।
मध्यमाः केचिदेवं तु नानाभेदाश्रिता नराः ॥ १४॥

त्रिविधेषु विभागेषु स्थिता नानाविभेदतः ।
नानाज्ञानयुतास्तेषां रूपं न कथितुं क्षमम् ॥ १५॥

लक्षचतुरशीतिषु जन्तवो विविधात्मकाः ।
व्यष्टिस्थाः सर्वकार्येषु ज्ञानहीना भवन्ति ये ॥ १६॥

ते मूढाः कथ्यते लोकैर्विषये चतुरैः सदा ।
तेषु नानाविधा भेदा अल्पाधिकसुमध्यमाः ॥ १७॥

तेषां प्रकाशकं चित्तं नानामूढस्वभावगम् ।
तदेव मूढसंज्ञाख्यं चित्तं ज्ञातव्यमञ्जसा ॥ १८॥

परैः सम्बोधितो जन्तुर्न बुबोध विचारतः ।
कार्यं नानाविधं तस्य चित्तं मूढं प्रकीर्तितम् ॥ १९॥

व्यष्टिस्था ये नरा दक्ष स्वधर्मनिरताः सदा ।
नानातपःपरा भूत्वा मुक्तिमिच्छन्ति शाश्वतीम् ॥ २०॥

विषयेषु विरज्यैव सदा ब्रह्मपरायणाः ।
कुर्वन्ति विविधं कर्माऽहर्निशं मुक्तिकारणात् ॥ २१॥

तदपि ब्रह्म हृदये न दृष्टं तैर्महात्मभिः ।
न संसारसुखे चित्तं तेषां रमति कर्हिचित् ॥ २२॥

अतो विक्षिप्तचित्तास्ते मता योगिजनैः पुरा ।
ब्रह्मार्पणक्रियाः सर्वाः कुर्वन्त्यन्तरबाह्यजाः ॥ २३॥

विशेषेणैव क्षिप्तोऽहं संसारे मायया सदा ।
विगतक्षेपणं सर्वे नानासाधनभावतः ॥ २४॥

तेषां मुक्त्यर्थमत्यन्तं प्रकाशयति भावनाम् ।
चित्तं क्रियात्मिकं तेन विक्षिप्तं तत्प्रकीर्तितम् ॥ २५॥

तत्र नानाक्रियायाश्च सामर्थ्येन विमोहितः ।
जानाति देवतां तुष्टां ममोपरि न संशयः ॥ २६॥

कदा देवप्रसादादि गृह्य विक्षेपसंयुतः ।
अनाधारां क्रियां कुर्याद्देवाज्ञावशगो मुधा ॥ २७॥

स्वप्नेषु विविधान् भावान् पश्यति तद्गतचेतसा ।
सत्यं स्वप्नं मदीयं तु मान्यं तादृशजं चरेत् ॥ २८॥

एवं विक्षिप्तभावेन मोहितः स कदाचन ।
अनाधारं करोत्येव नानातपःप्रभावतः ॥ २९॥

समष्टिव्यष्टिसंस्थं यच्चित्तं वैराटगं परम् ।
तेन व्यष्टिं समाव्याप्य भुङ्क्ते स विविधं सुखम् ॥ ३०॥

वैराटस्य क्रिया प्रोक्ता व्यापिका शास्त्रसम्मते ।
तत्र व्यापकभावस्य चित्तं प्रकाशदं मतम् ॥ ३१॥

तत्त्वेषु विविधेष्वेव स्थूलसूक्ष्मादिगेषु च ।
व्यापकभावकाशत्वाच्चित्तं तेषु स्थितं मतम् ॥ ३२॥

समष्टिव्यष्टिसंयोगेऽन्नं ब्रह्म स्थूलगं परम् ।
तथा स्वप्नगतं सूक्ष्मं सौषुप्तं समसंस्थितम् ॥ ३३॥

चेतनाभावगं पूर्णं तद्वन्नादात्मकं मतम् ।
अस्मिताख्यं परं ब्रह्म तेषु चित्तं प्रकीर्तितम् ॥ ३४॥

समष्टिव्यष्टिभागस्य तयोरैक्यस्य च प्रभो ।

प्रकाशकारकं विद्धि चित्तमेकाग्रसंज्ञितम् ॥ ३५॥

समष्टिव्यष्टिभावेषु न भिन्नं भवतीत्यहो ।
तेनैकाग्रं समाख्यातं चित्तं तज्ज्ञानकारकम् ॥ ३६॥

देहश्चतुर्विधः प्रोक्तः स्थूलः सूक्ष्मः समात्मकः ।
अस्मिताख्यश्चतुर्थश्च तेषु देही स्थितो मतः ॥ ३७॥

देहेषु मोहितो देही जीव इत्यभिधीयते ।
मोहहीनः स एवाऽपि शिवः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ ३८॥

जीवशिवात्मिका संज्ञा देहिनो भ्रममात्रतः ।
सदैकात्मस्वभावत्वात्तत्र भेदो न विद्यते ॥ ३९॥

तत्र जीवशिवाकारभावप्रकाशकारकम् ।
चित्तमेकाग्रसंज्ञाख्यं तिष्ठति देहिसंश्रितम् ॥ ४०॥

सास्मिताच्च परं चित्तमेकाग्रं विद्यते न वै ।
देहदेहिमयं चित्तमेकाग्रं योगिनां मते ॥ ४१॥

चतुर्णां वपुषां यत्र ब्रह्माकारेण जायते ।
संयोगो बिन्दुरूपं तज्ज्ञातव्यं ब्रह्म सर्वगम् ॥ ४२॥

चतुष्पदं बुधैः प्रोक्तं चतुर्भिर्विवर्जितं सदा ।
देहानां ब्रह्म विख्यातं नानादेहस्वभावगम् ॥ ४३॥

तत्र चतुष्पदाकारभावप्रकाशकारकम् ।
चतुर्भिर्विवर्जितस्यैव चित्तं तिष्ठति तद्गतम् ॥ ४४॥

देहेषु न भवेद्भिन्नं सर्वगमात्मभावतः ।
निरोधं कथ्यते चित्तं बिन्दुधर्मप्रकाशकम् ॥ ४५॥

जीवशिवात्मभावस्थं मोहहीनं सदात्मगम् ।
ब्रह्म सोऽहं समाख्यातं सदा भ्रान्तिविवर्जितम् ॥ ४६॥

तत्र जीवशिवाकारमोहहीनप्रकाशकम् ।
चित्तमात्मस्वरूपस्थं निरोधं कथ्यते बुधैः ॥ ४७॥

देहदेहिसमायोगे स्वत उत्थानमुच्यते ।
बोधाख्यं द्वन्द्वभावेन ब्रह्म खेलकरं सदा ॥ ४८॥

तत्र निरोधकं चित्तं तस्य रूपं वदाम्यहम् ।
सङ्क्षेपेण प्रजानाथ शृणु भावसमन्वितः ॥ ४९॥

बाह्यं स्थूलं समाख्यातमान्तरं सूक्ष्मगं मतम् ।
बाह्यान्तरैकभावस्थमानन्ददेहगं परम् ॥ ५०॥

त्रिभिर्हीनं त्रयाणां च चालकं ह्यस्मितात्मकम् ।
अहमानुभवेनैतज्ज्ञातव्यं योगिनां हृदि ॥ ५१॥

तेषां संयोगभावे यच्चतुर्णां वपुषां परम् ।
सर्वात्मकं भवेद्ब्रह्म पञ्चमं बिन्दुसंज्ञितम् ॥ ५२॥

चतुर्विधा नरस्यैव कल्पना हृदि संस्थिता ।
अतः परं न भेदोऽस्ति भवेद्येनास्य कल्पना ॥ ५३॥

बिन्दुत्यागे निरालम्बं चित्तं भवति सर्वदा ।
सततं तत् समाख्यातं ब्रह्म ध्यातृविहीनतः ॥ ५४॥

न किञ्चिज्ज्ञायते यत्र भेदहीनप्रभावतः ।
सोऽहं मात्रात्मकं चित्तं निरालम्बसमाधिदम् ॥ ५५॥

अवलम्बनगं चित्तं चतुर्धा देहिसंश्रितम् ।
अवलम्बनहीनं तद्देहिगं चिन्मयं भवेत् ॥ ५६॥

निरालम्बपरित्यागेऽधिकसंरोधनं भवेत् ।
चित्तस्य देहदेहिभ्यां हीनत्वान्नात्र संशयः ॥ ५७॥

मनोवाणीविहीनं तच्चित्तं ज्ञातव्यमादरात् ।
अस्तिनास्तिविहीनत्वादाधाराधेययोगतः ॥ ५८॥

अवलम्बनयोगो न पञ्चधा योगिनां हृदि ।
निरालम्बनकं तस्मान् मनोवाणीविवर्जितम् ॥ ५९॥

बोधेन बुध्यते सर्वं निरालम्बं समाधिना ।
अवलम्बनकं तद्वद्बोधबोधो न विद्यते ॥ ६०॥

एवं बोधात्मकं ब्रह्म देहदेहिसमाधिदम् ।
देहदेहिसमायोगप्रकाशं चित्तमुच्यते ॥ ६१॥

देहसौख्यं प्रजानाति देहिसौख्यं निरन्तरम् ।
तयोर्योगे च यत् सौख्यं जानाति ब्रह्म बोधगम् ॥ ६२॥

पदानां बोधभावेन पदार्थानां विशेषतः ।
उत्थानं जायते तस्मात् स्वत उत्थानमुच्यते ॥ ६३॥

सुखं ज्ञात्वा समुत्थानं स्वयमेव करोति यः ।
देहदेहि च सृष्ट्वा स खेलति ब्रह्मतत्परः ॥ ६४॥

तत्रोत्थानप्रकाशाख्यं चित्तं निरोधसंज्ञकम् ।
तिष्ठत्यत्र न सन्देहो ज्ञातव्यं योगिनां हृदि ॥ ६५॥

बोधत्यागे समाख्यातं ब्रह्म साङ्ख्यं प्रजापते ।
कः सङ्ख्यां कुरुते तस्य बोधनाशप्रभावतः ॥ ६६॥

उत्थानवर्जितं ब्रह्म साङ्ख्यं साक्षिस्वभावगम् ।
बोधहीनात् कदा तत्रोत्थानं नैव प्रजापते ॥ ६७॥

प्रकृतिसम्भवं बोधं तयोः पुरुषसम्भवम् ।
योगसौख्यं न जानाति साङ्ख्यं बोधविहीनतः ॥ ६८॥

बुद्ध्वा सुखं नरस्यैवोत्थानं यथा प्रजापते ।
तथा मायासुखं ज्ञात्वा ब्रह्मणोत्थानकं भवेत् ॥ ६९॥

तथा परत उत्थानं साङ्ख्ये नित्यं प्रतिष्ठितम् ।
तत्र योगं प्रवक्ष्यामि येन योगी नरो भवेत् ॥ ७०॥

यद्युत्थानसमायुक्तं भवति चेत्तदा भवेत् ।
उत्थानवर्जितं दक्ष तदेवं बीजमाद्यकम् ॥ ७१॥

उत्थानहीनभावेन सदा साङ्ख्यं विराजति ।
स्वयं च स्वत उत्थानं निःसृतं तत् प्रभावतः ॥ ७२॥

साङ्ख्येन न कृतं चैतत्तथाप्युत्थानहीनतः ।
स्वयं च स्वत उत्थानं जायते नात्र संशयः ॥ ७३॥

यदाऽनृतं भवेद्दक्ष तदा सत्यं प्रकीर्त्यते ।
एकं ब्रह्म यदा तिष्ठेत् सत्यं तत् केन कथ्यते ॥ ७४॥

न दृष्टमनृतं येन न जानाति स सत्यकम् ।
सदा तादृशरूपत्वादेकभावप्रदर्शनात् ॥ ७५॥

अत उत्थानहीनत्वं धृतं तेन विशेषतः ।

स्वत उत्थानभावाख्यं स्वयमेवोपजायते ॥ ७६॥

न कृतं तेन साङ्ख्येन स्वयमेव विनिःसृतम् ।
अतः परत उत्थानं प्राप्तं तत्र न संशयः ॥ ७७॥

सङ्ख्याहीनप्रकाशाख्यं चित्तं तत्र प्रवर्तते ।
बोधहीनप्रकाशेन ज्ञायते तन्निरोधकम् ॥ ७८॥

उत्थानेन युतं ब्रह्म बोधमयं प्रकीर्तितम् ।
साङ्ख्यमुत्थानहीनं च तयोर्योगे निजात्मकम् ॥ ७९॥

स्वतः परत उत्थानं तत्र नैव प्रजापते ।
जगतां ब्रह्मणां योगे भवति स्वस्वरूपकम् ॥ ८०॥

स्वस्वरूपात् परो नास्ति संयोगः तन्मयः कदा ।
स समाधिः समाख्यातो ब्रह्मण्यस्यान्वयात्मकः ॥ ८१॥

स्वकीयाभेदभावस्य तत्र प्रकाशकारकम् ।
चित्तं निरोधसंज्ञं तु तिष्ठत्यत्र न संशयः ॥ ८२॥

संयोगः पञ्चधा दक्ष भवति शृणु रूपकम् ।
तस्य भिन्नं प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकारणात् ॥ ८३॥

एते भेदाः समाख्याता योगेन लयतां ययुः ।
स्वसंवेद्येन सन्देहस्तेन सृष्टाश्च पालिताः ॥ ८४॥

एतेषां रूपमास्थाय खेलति स्वस्वरूपकम् ।
नानालीलाकरं प्रोक्तं तदेवं वेदवादिभिः ॥ ८५॥

उत्पत्तिनाशसंयुक्ता भेदा एते मनीषिभिः ।
तेषां निजस्वभावत्वादसत्स्वानन्द उच्यते ॥ ८६॥

तद्ब्रह्म शक्तिरूपाख्यं ज्ञातव्यं भेदधारणात् ।
तत्रासत्काशभावेन चित्तं तिष्ठति निश्चितम् ॥ ८७॥

एतैर्भेदैर्विहीनं यदमृतं ब्रह्म कथ्यते ।
एतेषां जीवनं नित्यं तच्च सत्स्वस्वरूपकम् ॥ ८८॥

तद्ब्रह्म सौरमाख्यातं भेदहीनप्रभावतः ।
तत्र नित्यस्य काशाख्यं चित्तं निरोधकं मतम् ॥ ८९॥

असत् सत् द्विविधं प्रोक्तं तयोर्योगे समात्मकम् ।
स्वसंवेद्यं परं ब्रह्म विष्णुर्द्वन्द्वप्रवेशनात् ॥ ९० ॥

तत्रानन्दप्रकाशाख्यं चित्तं निरोधसंज्ञितम् ।
तिष्ठते तेन योगीन्द्रास्तं गच्छन्ति समाधिना ॥ ९१ ॥

त्रिभिर्हीनं त्रिभिर्युक्तमव्यक्तं नेति कारकम् ।
मोहहीनप्रभावेण तुरीयं ब्रह्म कथ्यते ॥ ९२ ॥

तदेव शिवसंज्ञाख्यं ज्ञातव्यं योगसेवया ।
तत्र नेति प्रकाशाख्यं चित्तं तिष्ठति तद्गतम् ॥ ९३ ॥

त्रिविधं मोहसंयुक्तं मोहहीनं चतुर्थकम् ।
तेषां संयोगभावे वै स्वसंवेद्यं प्रकीर्तितम् ॥ ९४ ॥

पूर्णसंयोगभावाख्यं पञ्चमं ब्रह्म तत् स्मृतम् ।
तस्मात् परो न संयोगः कथ्यते योगिभिः सदा ॥ ९५ ॥

स एव गणनाथस्तु स्वानन्दाख्यः प्रकीर्तितः ।
तत्र निजप्रकाशाख्यं चित्तं तिष्ठति सर्वगम् ॥ ९६ ॥

अतः परमयोगाख्यं ब्रह्म मायाविवर्जितम् ।
तदेव योगिभिः प्रोक्तं निवृत्तिसुखदायकम् ॥ ९७ ॥

न तत्र जगतां दक्ष ब्रह्मणां योग उच्यते ।
तस्याऽपि तेषु तद्वच्च तेनायोग इति स्मृतः ॥ ९८ ॥

ब्रह्मणि तन्मयत्वेन स्वस्य संयोग उच्यते ।
तस्मान्निवृत्तिरापन्ना तेन निवृत्तिसंज्ञकम् ॥ ९९ ॥

स्वसंवेद्यस्य नाशेन लभ्यते ह्यसमाधिना ।
नाऽगतं न गतं ब्रह्म संयोगः कुत्र जायते ॥ १०० ॥

तत्रायोगप्रकाशाख्यं चित्तं निरोधसंज्ञितम् ।
तिष्ठति चापवादेषु निवृत्तिसुखदायकम् ॥ १०१ ॥

इदं पञ्चविधं चित्तं कथितं ते प्रजापते ।
जगत्सु ब्रह्मसु तज्ज्ञं नानाप्रकाशदायकम् ॥ १०२ ॥

भूमयः पञ्च विख्याताश्चित्तस्य विविधात्मनः ।
भूमीनां त्यागभावे तच्चित्तं ब्रह्ममयं भवेत् ॥ १०३ ॥

अतः पञ्चविधं चित्तं त्यज त्वं योगसेवया ।
योगी भविष्यसि दक्ष चिन्तामणौ न संशयः ॥ १०४॥

संयोगायोगसंज्ञस्थं निरोधाख्यं मतं बुधैः ।
अतः परो निरोधो न विद्यते सर्वसम्मते ॥ १०५॥

सार्वभौमात्मधर्मेण योगी भवति मानवः ।
तत्र शान्तिं लभेच्चित्तं त्यक्त्वा भूमिभवं भ्रमम् ॥ १०६॥

योगरूपे सुखं यद्वै योगिनां हृदि वर्तते ।
तदेव कथितुं दक्ष शक्यते न कदाचन ॥ १०७॥

मनोवाणीमयं चित्तं चतुर्विधं प्रकीर्तितम् ।
मनोवाणीविहीनं तु निरोधसंज्ञकं मतम् ॥ १०८॥

अतो योगः समाख्यातो मनोवाणीमयो न च ।
मनोवाणीविहीनोऽपि कथ्यते नैव योगिभिः ॥ १०९॥

कीदृशं ब्रह्म तत्राहं योगेन कीदृशेन च ।
ब्रह्मभूतः स्वयं जात एभ्यः शान्तिं लभेन्नरः ॥ ११०॥

योगे योगी नरो जातस्तत्र न ज्ञायते कदा ।
ब्रह्म वा साधनं किञ्चिद्ब्रह्मभूतस्य कारकम् ॥ १११॥

तन्मयत्वं ब्रह्मणि न न च तन्मयवर्जनम् ।
अतः शान्तिं समागृह्य शान्तियोगपरो भवेत् ॥ ११२॥

पञ्चविधेषु चित्तेषु दृश्यते जगतां परम् ।
ब्रह्मणामैश्वरं सौख्यं रसं तत्र न धारयेत् ॥ ११३॥

नानारसविहीनं तु चित्तं कृत्वा प्रजापते ।
तत्त्यक्त्वा स भवेद्योगी शान्त्या शान्तिमवाप्नुयात् ॥ ११४॥

स्रोतसोर्णवमानन्दाद्गच्छन्त्यप्रेरितान्यपि ।
प्रारब्धेन तथा कामान् भुनक्ति योगिसत्तमः ॥ ११५॥

नानाद्वन्द्वविहारेषु समभावपरायणः ।
योगी भवति शान्त्या च सदा योगसुखे रतः ॥ ११६॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे

नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन सार्वभौमयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९.५
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु प्रथमोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).१

२. योगिचित्तानुभवशान्तिसुखवर्णनयोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.६ योगिचित्तानुभवशान्तिसुखवर्णनयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
योगस्यानुभवं ब्रूहि यत्र शान्तिं लभेन् मनः ।
रसं त्यक्त्वा सुशान्त्या तद्युक्तं तिष्ठेन् महामुने ॥ १॥

मुद्गल उवाच ।
न तत्र दृश्यते दक्ष जगद्ब्रह्मभवं सुखम् ।
तन्मायामयगं दृष्ट्वा तस्मान्निर्वृत्तिगो भवत् ॥ २॥

नाहं देहो न मे देहो नाहं नानाभ्रमान्वितः ।
चराचरमयो नैव ताभ्यां संवर्जितो न च ॥ ३॥

न समष्टिसमायुक्तो व्यष्टिगो न कदाचन ।
ब्रह्माऽहमखिलेष्वेव तत्तद्भावविवर्जितः ॥ ४॥

न बाह्यसुखभोक्ताऽहं नान्तरस्थपरायणः ।
न समानगतोऽहं तु नात्मप्रतीतिधारकः ॥ ५॥

न स्थूलो नैव सूक्ष्मोऽहं नानन्दगः कदाचन ।
न नाददेहसंस्थश्च सर्वाकारः सदा मतः ॥ ६॥

चतुष्पादाः सन्ति मे चेन् मायया सन्धृता मया ।
मायाहीनप्रभावेण पादहीनोऽहमञ्जसा ॥ ७॥

मायायुक्तवियुक्तत्वं मयि नैव प्रतिष्ठितम् ।
मायासंस्थापितं द्वन्द्वं तदप्याश्चर्यमुत्तमम् ॥ ८॥

अनेनानुभवेनैव योगी बिन्दुगतो भवेत् ।
तत्र लीनस्वभावेन सदा शान्त्या प्रवर्तते ॥ ९॥

अथाहं भेदहीनश्च न भेदो मयि वर्तते ।
सदा सन्ततभावेन संस्थितोऽत्र निरन्तरम् ॥ १० ॥

न सृजामि हराम्येव पालयामि न निश्चितम् ।
स्वयमेव जगद्भाति यथा मयि धृतं भवेत् ॥ ११ ॥

उत्पन्नं स्वस्वभावेन स्मितं नष्टं तथा किल ।
विश्वं तत्र न मे हानिर्वृद्धिर्भवति कर्हिचित् ॥ १२ ॥

न विश्वस्मिन्नहं जीवो न शिवः साक्षिभावगः ।
भ्रान्त्या मायायुतं हीनं वदन्त्ययोगिनः सदा ॥ १३ ॥

यथाऽऽकाशभवं मेघपटलं सर्वतः स्थितम् ।
तत्र सूर्यस्य किं दक्षाच्छादनं सम्भवेत् कदा ॥ १४ ॥

नष्टेऽभ्रे किं रविः साक्षाच्छादनेन विवर्जितः ।
तथा मोहविमोहौ च मयि भ्रान्त्या वदन्ति ये ॥ १५ ॥

सदैकात्मस्वरूपाख्ये मयि मोहविमोहकौ ।
कथं भेदौ प्रवर्तेते पश्य मायाप्रभावजौ ॥ १६ ॥

तथापि विश्वसंयुक्तो मोहितोहं न संशयः ।
ज्ञात्वाऽऽत्मानं विमोहोऽहं सदा साक्षी न संशयः ॥ १७ ॥

मायया जीवसंज्ञोऽहं तथा शिवो न संशयः ।
मयि ब्रह्मणि विश्वं तत् दृश्यते नैव दृश्यते ॥ १८ ॥

एवं ज्ञात्वा स्वयं योगी सदा शान्त्या प्रवर्तते ।
द्वन्द्वभावं परित्यज्य सोऽहं ब्रह्मणि संस्थितः ॥ १९ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मानुभवरूपकम् ।
न देहो नैव देहस्थोऽहं भवामि कदाचन ॥ २० ॥

सन्ततं मयि नास्त्येव विश्वं मयि न विद्यते ।
भेदाभेदविहीनत्वाद्ब्रह्म ब्रह्मण्यहं रतः ॥ २१ ॥

विश्वरूपोऽहमेवेदं मयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
विश्वहीनो न सन्देहः सदैकरूपधारकः ॥ २२ ॥

न सृष्टं पाल्यते नैव ह्रियते न मया कदा ।
विश्वं सृष्टं हृतं नित्यं पालितं सर्वदा मया ॥ २३ ॥

मयि सन्ततभावश्च दृश्यते न विनिश्चितम् ।
न विश्वं विविधाकारं नानादेहपरायणम् ॥ २४॥

सदा बोधमयोऽहं तु देहदेहियुतस्तथा ।
मम तत्र न भो दक्ष बन्धाऽबन्धौ प्रकीर्तितौ ॥ २५॥

मायया संयुतो नित्यं देहदेहिमयो मतः ।
मायाहीनप्रभावेण देहदेहिविवर्जितः ॥ २६॥

मायायुक्तवियुक्तत्वं मयि कुत्र प्रदृश्यते ।
सदाऽहं बोधरूपाख्यो ब्रह्मणि ब्रह्मभावितः ॥ २७॥

एवं बोधात्मकेनैवानुभवेन प्रजापते ।
योगी योगसमायुक्तः सदा शान्त्या प्रवर्तते ॥ २८॥

अतः परं विबोधाख्यं वक्ष्यामि ब्रह्मभूतकम् ।
प्रकृतिर्न तथा दक्ष पुरुषोऽहं न निश्चितम् ॥ २९॥

तयोर्योगेन बोधोऽहं ब्रह्माऽहं भोगवर्जितः ।
सदा ब्रह्मणि संस्थश्च खेलहीनप्रभावतः ॥ ३०॥

मिथ्यारूपं जगत् सर्वं जगदात्मा तथा मतः ।
तयोर्योगकरं ब्रह्म मिथ्यामूलप्रकाशकम् ॥ ३१॥

मयि ब्रह्मणि नास्त्येव प्रकृतिर्वा पुमान् क्वचित् ।
तयोर्योगो भ्रमाकारः सदा खेलपरायणः ॥ ३२॥

बोधेनोत्थानभावश्च जायते ब्रह्मणः सदा ।
मिथ्याभूतं तदेवाऽपि कथं मयि प्रवर्तते ॥ ३३॥

सत्यं ब्रह्म इति प्रोक्तं वेदेषु वेदवादिभिः ।
तत्र खेलोऽनृताकारः कुतस्तिष्ठति भ्रान्तिदः ॥ ३४॥

सदा ब्रह्मसुखे सक्तो ब्रह्मणि ब्रह्मभावितः ।
तत्र भेदादिकं नास्ति स्त्रीपुम्भावमयं कदा ॥ ३५॥

मायया रचितं सर्वमनृताख्यं न संशयः ।
सा मयि न स्थिता दक्ष निराधारा भ्रमान्विता ॥ ३६॥

ब्रह्मरूपं च मां दृष्ट्वा स्वयमेव विनश्यति ।

माया ततः स्वयं साक्षात् सत्यरूपो भविष्यति ॥ ३७॥

यद्यहं मायया युक्तस्तया स्त्रीपुम्मयं जगत् ।
सृजामि चेत्तदा सत्यं मयि कुतः प्रतिष्ठति ॥ ३८॥

यत्रानृतस्वरूपं तु नास्त्येव वेदवादतः ।
तदेव सत्यमाख्यातमतो बोधो न दृश्यते ॥ ३९॥

अनृतं विश्वमखिलं प्रकृतिपुरुषात्मकम् ।
तस्माद्भिन्नोऽहमेकश्च सत्यरूपो न संशयः ॥ ४०॥

योगेनैतादृशेनैव शान्तियुक्तो भवेन्नरः ।
सङ्ख्यां त्यक्त्वा स विविधां ब्रह्मभूतस्वभावतः ॥ ४१॥

अथ स्वानन्दयोगं तु वदिष्यामि हिताय ते ।
तं शृणुष्व प्रजानाथ सावधानेन चेतसा ॥ ४२॥

सत्यमुत्थानहीनं चानृतमुत्थानसंयुतम् ।
ब्रह्मणि द्विविधं नास्ति स्वस्वरूपिणि नित्यदा ॥ ४३॥

बोधयुक्तं स्वतोत्थानं साङ्ख्यमुत्थानवर्जितम् ।
तयोर्योगे परं ब्रह्माऽसत्स्वानन्दमयं भवेत् ॥ ४४॥

उत्थानवर्जितोऽहं नोत्थानयुक्तोऽपि नाञ्जसा ।
उत्थानयुक्तहीनोऽहं पश्य मे योगमुत्तमम् ॥ ४५॥

मयि ब्रह्मणि सर्वं तत् स्वस्वरूपमयं भवेत् ।
तत्रोत्थानेन युक्तत्वं हीनत्वं नैव दृश्यते ॥ ४६॥

अहो मायाप्रभावेण मां वदन्ति विमोहिताः ।
उत्थानेन युतं हीनं स्वस्वरूपं निजे रतम् ॥ ४७॥

उत्थानसंयुतं ब्रह्मोत्थानहीनं प्रकीर्तितम् ।
ब्रह्मणि तन्मयं सर्वं संयोगायोगभावतः ॥ ४८॥

मयि ब्रह्मणि संयोगो जायते योगिनां यदा ।
उत्थानेन युतं हीनं कः पश्यति ततः परम् ॥ ४९॥

समाधिहीनभावेन पश्यन्ति विविधं सदा ।
अयोगिनो न सन्देहो योगिनां वै न विद्यते ॥ ५०॥

सर्वं ब्रह्मेति वेदेषु कथ्यते वेदवादिभिः ।
अतो मायां परित्यज्य ब्रह्माकारो भवेन्नरः ॥ ५१॥

अनेन विधिना योगं साधयेद्यः समाधिना ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स शान्तिं प्राप्नोति शाश्वतीम् ॥ ५२॥

अथ सत्स्वस्वरूपस्य विधेर्योगं वदामि भोः ।
तं ज्ञात्वा योगमार्गेण योगी भवति मानवः ॥ ५३॥

सर्वं ब्रह्मेति वेदेषु कथितं नात्र संशयः ।
तदेवोपाधिसंयुक्तं सर्वं मायाप्रभावतः ॥ ५४॥

एकमेवाद्वितीयं यद्ब्रह्म वेदविवादतः ।
तत्र सर्वं कुतो भाति नानाभावपरायणम् ॥ ५५॥

नाहमुत्थानसंयुक्तो नाहमुत्थानवर्जितः ।
तयोर्योगमयोऽहं नाद्वितीयेऽस्मिन् स्थितः सदा ॥ ५६॥

न सत्यं मयि नास्त्येवानृतं तत् संयुतं परम् ।
ब्रह्म संयोगदं नास्ति सदाऽहं ब्रह्मसंज्ञकः ॥ ५७॥

न मया सत्यरूपं तु सृष्टं नानृतरूपकम् ।
तयोर्योगमयं नैवामृतोऽहं चात्मभावतः ॥ ५८॥

आदिमध्यान्तभावाश्च कुतो मयि भवन्ति ते ।
सदामृतमये संस्थोऽहमात्मा ब्रह्मभावितः ॥ ५९॥

मायया संयुताः सर्वे सर्वेषां जीवनं परम् ।
मां वदन्ति विशेषेण मयि सर्वं न विद्यते ॥ ६०॥

सर्वात्मकं परं ब्रह्म नानाखेलयुतं भवेत् ।
खेलहीनं भवति च तदेवापि तयोः परम् ॥ ६१॥

तत्राहं नागतो दक्ष न गतोऽपि कदाचन ।
स्वयमेव भवेत् पश्य जीवनं मे प्रभावतः ॥ ६२॥

तत्र किं मयि सर्वात्मविकारो दृश्यते कदा ।
भ्रान्तियुक्ता मां वदन्ति जीवनं ब्रह्मणां परम् ॥ ६३॥

ब्रह्मणां जगतां नैव जीवनं सन्धृतं मया ।
स्वयमेव प्रभावेण मयि तत् दृश्यते वृथा ॥ ६४॥

सदा ब्रह्मणि संस्थोऽहं भेदाभेदादिवर्जितः ।
अद्वितीयप्रभावेणात्माऽहं पूर्णस्वभावतः ॥ ६५॥

अनेन योगमुख्येन योगी सञ्जायते नरः ।
ब्रह्मणिब्रह्मभूतत्वाच्छान्तियुक्तो भवेत् सदा ॥ ६६॥

अतः परं समाख्यं यद्ब्रह्मानुभवरूपकम् ।
कथयामि महाप्रीत्या येन योगी भवेन्नरः ॥ ६७॥

नाहं सर्वात्मको दक्ष नाहमात्मात्मकः कदा ।
आनन्दोऽहं तयोः साम्ये ब्रह्मणि ब्रह्मभावतः ॥ ६८॥

मया मायाबलेनैव सर्वात्मकं प्रतिष्ठितम् ।
एकमेवाद्वितीयाख्यं तयोः साम्येऽहमास्थितः ॥ ६९॥

ब्रह्मणि सर्वभावश्च भावहीनं कुतो भवेत् ।
अमृतं मृतमूलं यन्नास्त्येव मयि सर्वदा ॥ ७०॥

अनन्तलीलया युक्तं लीलाहीनं न विद्यते ।
मयि लीलायुतं हीनं वर्तते पश्य मे महः ॥ ७१॥

अखण्डरूपभावेन संस्थितोऽहं सदाऽमलः ।
नानाविकारहीनत्वाद् द्वाभ्यां हीनोऽहमञ्जसा ॥ ७२॥

ब्रह्मणि सर्वभावश्च वर्तते नात्र संशयः ।
सदात्मभावस्तत्रैव साम्यं वेदे ततः स्मृतम् ॥ ७३॥

यद्यत् सङ्कथ्यते वेदे तेषु ब्रह्म स्थितं मतम् ।
न वर्ण्यते तथा तत्र न तद्ब्रह्ममयं किल ॥ ७४॥

अतः समं समाख्यातं ब्रह्म वेदविवादतः ।
आनन्दमुभयानन्दादासमन्ताद्विचारय ॥ ७५॥

आनन्दोऽहं न सन्देहो ब्रह्म ब्रह्मसु संस्थितम् ।
अनेनानुभवेनैव शान्तियुक्तो नरो भवेत् ॥ ७६॥

अतस्ते व्यक्तसंज्ञस्थं कथयामि प्रजापते ।
ब्रह्मानुभवमाहात्म्यं येन योगी भवेन्नरः ॥ ७७॥

अहमव्यक्तरूपश्च त्रिभिर्हीनः सदा मतः ।

त्रिषु मोहविहीनोऽहं त्रिनेतिकारकः परः ॥ ७८॥

सर्वात्मकं मयि नास्ति तथाऽमृतमयं न च ।
साम्यं स्वाधीनसंज्ञेऽथ ब्रह्मणि नन्दनात्मकम् ॥ ७९॥

उत्थानयुक्तहीनाख्यो मोहः सर्वमये स्थितः ।
सदाऽमृतमयो मोहोऽखण्डब्रह्मणि कथ्यते ॥ ८०॥

नन्दनं सर्वभावेषु समत्वान्मोहरूपकम् ।
सदा स्वाधीनता तेषु कुतस्त्रिषु भवेत् किल ॥ ८१॥

त्रिभिर्युक्तोऽहमत्यन्तं तदपि त्रिविमोहतः ।
भिन्नः सदा त्रयाणां तु नेति कर्ताहऽमञ्जसा ॥ ८२॥

नानाभावसमायुक्तं भावहीनं ततः परम् ।
साम्यमुभयगं तेभ्यः परोऽव्यक्तस्ततः स्मृतः ॥ ८३॥

सृष्ट्वाऽहं त्रिविधां मायां तत्र खेलकरो मुदा ।
मोहहीनोऽहं तदपि मायायाः स्वप्रभावतः ॥ ८४॥

मदाज्ञया त्रयं नित्यं चलत्यत्र न संशयः ।
स्वस्वव्यापारसंयुक्तं स्वाधीनोऽहं प्रभावतः ॥ ८५॥

त्रयाणामन्तरे प्रज्ञास्तिष्ठाम्यत्र न संशयः ।
ममान्तरे कोऽपि न वै प्रेरकः साधुसत्तम ॥ ८६॥

स्वस्वभावेषु नित्यं तु प्रेरकस्त्रिषु संस्थितः ।
तथापि नैव मे मोहो नाहं प्रेरक उच्यते ॥ ८७॥

अहमव्यक्तरूपश्च वेदे सङ्कथितो मतः ।
नेह नानास्तिभावाख्यः सदा नानात्रिवर्जितः ॥ ८८॥

नेह नानाप्रमाणेनाऽव्यक्तं ब्रह्म सनातनम् ।
तदेवाहं सुखे सक्तः सदा ब्रह्मणि योगतः ॥ ८९॥

सर्वेषां नेति कर्ताऽहं महादण्डधरः प्रभुः ।
नेति कर्ता नास्ति मे कस्तेनाव्यक्तोऽहमञ्जसा ॥ ९०॥

मनोवाणीविहीनोऽहमव्यक्तः परमो मतः ।
अनेनानुभवेनैव शान्तिं प्राप्नोति मानवः ॥ ९१॥

अथ पूर्णनिजानन्दानुभवं शृणु सौख्यदम् ।
येन स्वानन्दसंयुक्तो भविष्यसि महामते ॥ ९२॥

अहं ब्रह्ममयः साक्षान् मयि मोहविवर्जितम् ।
कुतो मोहयुतं ब्रह्म निजरूपे भवेत् कदा ॥ ९३॥

महावाक्ययुता वेदा यदा लीनाः समाधिना ।
तदा स्वानन्दगाः प्रोक्ताः पश्य वेदे महात्मभिः ॥ ९४॥

अहम्भावयुतो जन्तुर्मायया तुर्यभावया ।
मोहहीनश्च युक्तश्च भवति भ्रमभावतः ॥ ९५॥

चतुर्विधं मया सृष्टं नानाभावपरायणम् ।
भावहीनं समानं चाव्ययं तेषु स्थितेन वै ॥ ९६॥

ब्रह्मदोषविहीनं तु दोषयुक्तं प्रकीर्तितम् ।
साम्यं नेतिमयं वेदे चतुर्हीनपरं भवेत् ॥ ९७॥

स्वानन्दे तन्मयो योगी भवते यः समाधिना ।
न पश्यति पुनर्ह्यत्र चतुर्षु मोहितात्मसु ॥ ९८॥

समाधिना युतो योगी निजरूपे लयं गतः ।
न पुनर्दर्शनं तस्य तेषां तत्र प्रवर्तते ॥ ९९॥

कीदृशोऽहमिमां मायां यस्त्यक्त्वा योगसंयुतः ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स भवति स्वस्वरूपिणि ॥ १००॥

यदा ब्रह्मणि योगेन तन्मयो भवति स्वयम् ।
स्वपरादिकमेवेदं पुनर्वद कुतः प्रभो ॥ १०१॥

अहं ब्रह्मेति यत् प्रोक्तं पश्य वेदे विचारतः ।
तेनैव कृतकृत्यः स भवति योगसेवया ॥ १०२॥

एवं संयोगयोगेन भवेत् ब्रह्मणि तन्मयः ।
शान्तियुक्तः स वै साक्षात् वर्तते शान्तिधारकः ॥ १०३॥

अतः परमयोगाख्यं वदामि योगमुत्तमम् ।
तत्रानुभवमात्रेण शान्तियुक्तो नरो भवेत् ॥ १०४॥

अहं ब्रह्मेति यत् प्रोक्तं कुतस्तत्र भवेदिदम् ।
तन्मयत्वं प्रजानाथ ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थितम् ॥ १०५॥

ब्रह्म वाणीविहीनं च मनोगतिविवर्जितम् ।
तदेव नागतं कुत्र न ब्रह्मणि गतं पुनः ॥ १०६॥

यदा भिन्नं विहारेषु संसक्तं जायते परम् ।
तदा योगेन स्वानन्दयुक्तं भवति नान्यथा ॥ १०७॥

ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थं च नागतं न गतं मतम् ।
कुतो योगेन तत्रैव तन्मयो जायते नरः ॥ १०८॥

सदाऽहं ब्रह्मरूपश्च न मायासंयुतः कदा ।
भ्रान्त्या मां नैव जानन्ति स्वमहिम्नि स्थितं परम् ॥ १०९॥

सर्वसंयोगयोगाख्या माया नानाभ्रमात्मिका ।
मयि ब्रह्मणि सा कुत्र तिष्ठति ब्रह्मवर्जिता ॥ ११०॥

यथा मरीचिसंस्थं च तोयं व्यर्थभ्रमप्रदम् ।
तथा मयि महामाया व्यर्था संयोगधारिका ॥ १११॥

ब्रह्मदोषविहीनं तु वेद सङ्कथितं पुरा ।
तदेव मायया युक्तं कथं भवति मोहितम् ॥ ११२॥

भ्रान्तियुक्तं सुयोगेन भ्रान्तिहीनं भवेत् कथम् ।
ब्रह्ममायायुता मूर्खा वदन्ति ब्रह्मवर्जिताः ॥ ११३॥

अतोऽहं नागतः पश्य जगत्सु ब्रह्मसु प्रभुः ।
न ब्रह्मणि गतस्तत्र पुनर्योगस्य सेवया ॥ ११४॥

ब्रह्मणि विविधाकारा माया नैव प्रतिष्ठति ।
मायायां नैव तद्ब्रह्म ह्यपवादप्रभावतः ॥ ११५॥

अयोगस्त्रिविधः प्रोक्तो मृदुमध्याधिमात्रतः ।
तेषां भेदं प्रवक्ष्यामि मायामूलनिकृन्तनम् ॥ ११६॥

स्वतोत्थानभ्रमं त्यक्त्वाऽहं ब्रह्म ह्यपवादतः ।
यस्तिष्ठति नरः सोऽपि मृदुयोगयुतो मतः ॥ ११७॥

परतोत्थानजं दक्ष भ्रमं त्यक्त्वा ह्ययोगतः ।
तिष्ठति मध्यगः सोऽपि मतो योगस्य सेवया ॥ ११८॥

स्वतः परत उत्थानहीनं संयोगधारकम् ।

ब्रह्म तस्य भ्रमं त्यक्त्वा तिष्ठति सोऽधिमात्रगः ॥ ११९॥

नाऽऽगतोऽहं यदा भ्रान्त्या जगत्सु ब्रह्मसु भ्रमन् ।
तदा मे गमनं कुत्र योगेनैव भविष्यति ॥ १२०॥

ब्रह्मभूतस्वभावेन स तिष्ठति नरोत्तमः ।
निवृत्तियोगमाश्रित्य सदा शान्त्या प्रवर्तते ॥ १२१॥

अधुना पूर्णयोगस्यानुभवं ते वदाम्यहम् ।
योगी येन नरो भूत्वा तिष्ठति गणपप्रियः ॥ १२२॥

नाहं न ब्रह्म वेदेषु कथितं भेदभ्रान्तिदम् ।
ब्रह्मणि द्विविधं दक्ष कुतो भवति चित्तगम् ॥ १२३॥

अहं चित्तमयश्चैव ब्रह्म चित्तमयं तथा ।
चित्तं पञ्चविधं त्यक्त्वा योगी भवति मानवः ॥ १२४॥

जगद्रूपं महच्चित्तं ब्रह्मरूपं तथा मतम् ।
जगतां ब्रह्मणां संयोगायोगं चित्तमुच्यते ॥ १२५॥

भ्रान्तियुक्तं भवेच्चित्तं नानामायाविमोहितम् ।
योगसेवापरं चित्तं भ्रान्तिहीनं तथा भवेत् ॥ १२६॥

अहं कुतस्तथा ब्रह्म कुतस्तयोश्च योगतः ।
अभेदः सर्वगं चित्तं क्रीडत्यत्र न संशयः ॥ १२७॥

नाहं सर्वत्र योगेन संयोगाभेदभावतः ।
तिष्ठामि चित्तमोहेन वदन्त्ययोगिनो मुधा ॥ १२८॥

ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थं यन्नागतं न गतं कदा ।
अयोगधारकोऽहं न चित्तं तदेव सम्मतम् ॥ १२९॥

धर्ममिच्छति चित्तं च भ्रमयुक्तं तथार्थकम् ।
कामं मोक्षं ब्रह्मभूतं पञ्चभूमिप्रभावतः ॥ १३०॥

चित्तं त्यक्त्वा महायोगी पञ्चरूपं सुशान्तिगः ।
ब्रह्मभूतो भवेन्नूनं चिन्तामणिः प्रकथ्यते ॥ १३१॥

चित्तरूपा महाबुद्धिस्तत्र भ्रान्तिप्रदायिका ।
सिद्धिस्तयोः पतिः साक्षात् क्रीडति स्वेच्छयाऽपरः ॥ १३२॥

तं ज्ञात्वा ब्रह्मभूतश्च भवत्यत्र न संशयः ।
सिद्धिबुद्धिमयं सर्वं त्यक्त्वा योगी प्रजापते ॥ १३३॥

नैव ब्रह्मणि संयोगो नायोगो वर्तते कदा ।
सिद्धिबुद्धिभ्रमेणैव परं वाञ्छति तत्पतिः ॥ १३४॥

गणेशोऽहं न सन्देहो कुतो मयि भवेदिदम् ।
सिद्धिबुद्धिकृतं सर्वं तेन योगी स जायते ॥ १३५॥

सिद्धिबुद्धिसमायुक्तो ब्रह्मभूतो नरो भवेत् ।
शान्तियोगेन शान्तिस्थो वर्तते नित्यमादरात् ॥ १३६॥

ब्रह्मणि योगभावेन मायायुक्तविहीनता ।
शान्तिं प्राप्तः स्वयं त्यक्त्वा योगं योगी स जायते ॥ १३७॥

एतादृशभवेनैवानुभवेन युतं परम् ।
चित्तं भ्रान्तिभवं सर्वं रसं त्यक्त्वा सुतिष्ठति ॥ १३८॥

योगे रससमायुक्तं सदा भवति तत्परम् ।
निश्चलं शान्तिसंयुक्तं मायामलविवर्जितम् ॥ १३९॥

एतत्ते कथितं सर्वमनुभवभवं सुखम् ।
यज्ज्ञात्वा ब्रह्मभूतः स तिष्ठत्यत्र न संशयः ॥ १४०॥

शृणुयाद्यः पठेद्वाऽपि योगानुभवरूपगम् ।
माहात्म्यं स लभेत् सर्वं वाञ्छितं शान्तिमाप्नुयात् ॥ १४१॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन योगिचित्तानुभवशान्तिसुखवर्णनयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ९.६
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु द्वितीयोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).२

३. योगस्थितिवर्णनयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.७ योगस्थितिवर्णनयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
स्थितिं वद महायोगिन् जीवन्मुक्तस्य सौख्यदाम् ।

शुभाशुभकृतं तेन कुत्र गच्छति तत्परम् ॥ १॥

कायिकं वाचिकं मानसिकं सांसर्गिकं प्रभो ।
कर्म योगिकृतं सर्वं कीदृशं तस्य का गतिः ॥ २॥

मुद्गल उवाच ।
जीवन्मुक्तः स्वयं योगी स्वेच्छाचारी भवेत् सदा ।
प्रारब्धप्रेरितः साक्षाद् वर्तते नित्यमादरात् ॥ ३॥

स्वयं ब्रह्मणि संस्थश्च बिम्बं चित्ते प्रतिष्ठति ।
योगिनस्तत्कृतं सर्वं न कदा बन्धदं भवेत् ॥ ४॥

नरवत् सर्वकर्ताऽपि तथाऽपि दोषवर्जितः ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतत्वाच्छुभाशुभविवर्जितः ॥ ५॥

प्रारब्धेन स्वयं योगी प्रेरितः पुण्यमाचरेत् ।
तीर्थयात्रादिकं सर्वं यज्ञदेवार्चनादिकम् ॥ ६॥

सदा शौचसमायुक्तो नित्यं धर्मपरायणः ।
तथापि पुण्यजं भोगं भुनक्ति नैव निश्चितम् ॥ ७॥

अथवा पूर्वजेनैव प्रारब्धेन नियन्त्रितः ।
पापानि नित्यमानन्दात् प्रकुर्याद्विविधानि सः ॥ ८॥

ब्रह्महत्यादिकं सर्वं मातृगमनकादिकम् ।
मद्यपानादिकं चौर्यं प्रकुर्याद् दैवयोगतः ॥ ९॥

एवं पापसमाचारो यदि तिष्ठति मानवः ।
योगी पापफलं नैव भुनक्ति नरवत् कदा ॥ १०॥

पूर्वजन्मार्जितेनैव प्रारब्धेन प्रजापते ।
कारितं योगिना तत्र तेन किञ्चित् कृतं न च ॥ ११॥

मरणे या मतिः प्राप्ता तादृशीं लभते गतिम् ।
नरो ह्ययोगयुक्तो यो योगी ब्रह्मैव जायते ॥ १२॥

इदं संशयनाशार्थं कथितं ब्रह्मणः सुत ।
योगिनां कर्मजं सर्वं माहात्म्यं लेशतो मया ॥ १३॥

योगी योगसमायुक्तो न पापानि कदाचन ।
चरति धर्मनिष्ठः स भवत्यत्र न संशयः ॥ १४॥

लोकोद्धारकराः सर्वे योगिनः परिकीर्तिताः ।
नाचरन्ति कदा पापमहिंसादिसमन्विताः ॥ १५॥

फलहीनस्वभावेन धर्मं चरति नित्यदा ।
योगी लोकोपकारार्थं स्वयं ब्रह्मपरायणः ॥ १६॥

कदाचित् पूर्वसंस्कारात् पापं तेन कृतं परम् ।
न तत्र पापयुक्तोऽसौ तदर्थो वर्णितः पुरा ॥ १७॥

किमर्थं प्राणिनां योगी दुःखदायकमाचरेत् ।
पापं पापसमायुक्तो न भवेन्निश्चितं पुरा ॥ १८॥

सर्वत्र गणनाथं स पश्यत्यनन्यचक्षुषा ।
पुण्येन सुखसंयुक्तं विश्वं भवति तच्चरेत् ॥ १९॥

प्रारब्धं योगिनां दक्ष न भवेत् पापकारकम् ।
पुण्यचेष्टासमायुक्तं तेषां प्रारब्धमञ्जसा ॥ २०॥

योगार्थं धर्मसंयुक्तो ब्रह्मार्पणविधानतः ।
यतते जन्मसु प्राज्ञस्तदा योगी भवेन्नरः ॥ २१॥

तस्य प्रारब्धकं दक्ष कुतो दुर्बुद्धिदायकम् ।
भवति च महायोगी धर्मयुक्तो भवेत् सदा ॥ २२॥

अथ योगिजनानां ते स्थितिं वदामि सर्वदा ।
क्रमयुक्तो यथा योगी भ्रान्तो नैव भवेत् कदा ॥ २३॥

साधयित्वा महायोगं चित्तनिरोधकारकम् ।
पञ्चविधं परित्यज्य चित्तं योगी भवेन्नरः ॥ २४॥

चित्ते चिन्तामणिं ज्ञात्वा सच्चित्तः सहसा गतः ।
तदाकारः स वै योगी तत्र ब्रह्मणि संरतः ॥ २५॥

प्रारब्धं योगिनां नास्ति भोगदं शास्त्रसम्मतम् ।
यदा हठयुतो योगी भवेत् प्रारब्धचालकः ॥ २६॥

देहपातं प्रकुर्याच्चेदात्महत्यां लभेन्न च ।
आयुषा संयुतो वाऽपि देहं त्यजति निश्चितम् ॥ २७॥

तथापि योगसंयुक्तो न देहं त्यजति प्रभुः ।

न प्रारब्धमतिक्रम्य करोति किञ्चिदञ्जसा ॥ २८॥

शान्तियुक्तस्वभोवन तिष्ठत्यत्र न संशयः ।
यद्भावि तद्भवत्येव मायामोहविवर्जितः ॥ २९॥

देहपातेन किं ग्राह्यं देहरक्षणतस्तथा ।
रचितं गणनाथेन सदा भवतु तादृशम् ॥ ३०॥

एवं निश्चित्य चित्तेन शान्तियुक्तस्वभावतः ।
आचरेद्योगसंयुक्तः स्वधर्मे संस्थितां क्रियाम् ॥ ३१॥

वर्णाश्रमयुतो योगी भवेद्यदि स सर्वदा ।
तदा स्वधर्मजं कुर्यात् कर्म निःसङ्गभावतः ॥ ३२॥

देहः कर्ममयः प्रोक्तस्तथोऽकर्मी कुतो भवेत् ।
व्यवस्थासम्भवं कर्म कृतं भवति न ह्यपि ॥ ३३॥

यदि कर्म परित्यज्य तिष्ठेद्योगपरायणः ।
तदा देहनिपातेन युक्तो भवेन्न संशयः ॥ ३४॥

अन्नभक्षणरूपं यद्भवति कर्म निश्चितम् ।
जागृत्स्वप्नादिकं सर्वं त्यक्त्वा जीवति तत्कथम् ॥ ३५॥

क्रियतेऽनेन यत्किञ्चित् सा क्रिया परिकीर्तिता ।
अतः कर्ममयो देहस्तेन धर्मं समाचरेत् ॥ ३६॥

देहत्यागे समुद्युक्तो यदि योगी भवेत् प्रभो ।
सहने द्वन्द्वभावस्य न समर्थः स वै स्मृतः ॥ ३७॥

अशान्तिसंयुतः सोऽपि योगहीनो यथा नरः ।
तथा द्वन्द्वं समालोक्य सहने न समर्थकः ॥ ३८॥

गणेशेन कृतं तस्येच्छया सर्वं च यद्भवेत् ।
भवतु तादृशं सर्वं सहे नित्यं सुशान्तिगः ॥ ३९॥

स योगी शान्तिहीनो न प्रभवेत् क्वचिदञ्जसा ।
ब्रह्मभूतो महाश्रेष्ठः पावनः सर्वदेहिनाम् ॥ ४०॥

अतो वर्णाश्रमस्थो यो योगी भवेत् स तत् क्रियाम् ।
ब्रह्मार्पणतया कुर्याद् हृदि ध्यात्वा गजाननम् ॥ ४१॥

यदि स्वधर्मसंयुक्तं कर्म नैव समाचरेत् ।
तमक्रियं समालोक्यान्ये त्यजेयुः स्वधर्मकम् ॥ ४२॥

अतो लोकोपकारार्थं योगी कर्म समाचरेत् ।
अन्यान् कर्मयुतान् कुर्यात् स्ववशान् धर्मपालकः ॥ ४३॥

सर्वेभ्यश्चाधिको योगी कुर्यात् सत्कर्म धर्मदम् ।
तादृशं कर्म सर्वेऽपि करिष्यन्ति विशेषतः ॥ ४४॥

तेन प्रामाण्यमानन्दात् कृतं कर्म प्रजापते ।
तदेव सर्वलोकाश्च मान्यं कुर्वन्ति निश्चितम् ॥ ४५॥

ब्रह्मार्पणतया कर्म बन्धदं न भवेत् कदा ।
ब्रह्मप्राप्तिकरं तस्य फलं प्रोक्तं मनीषिभिः ॥ ४६॥

योगिभिश्च कृतं कर्म लोकसङ्ग्रहकारणात् ।
असक्तमनसा नित्यं नैमित्तिकं न बन्धदम् ॥ ४७॥

सदा ब्रह्ममयत्वेन तेन किञ्चित् कृतं न च ।
देहस्वभावजो भावो भवेदस्य निरन्तरम् ॥ ४८॥

अन्यं मार्गं प्रवक्ष्यामि ये निन्दन्ति स्तुवन्ति तम् ।
योगिनं पापभोक्तारो भवन्ति पुण्यभोगिनः ॥ ४९॥

योगिना यत् कृतं पापं तत् स्प्रष्टुं न क्षमं कदा ।
निन्दकांस्तत् समाश्रित्य प्रतिष्ठेत्तस्य नित्यदा ॥ ५०॥

योगिना यत् कृतं पुण्यं तदेव तं न संस्पृशेत् ।
स्तुवतस्तान् समाश्रित्य नित्यं तिष्ठेत् स्वभावजम् ॥ ५१॥

अतो न योगिनां निन्दां कदा कुर्याद्विचक्षणः ।
सेवां समाचरेत्तेषां तेन सौख्ययुतो भवेत् ॥ ५२॥

वने यदि स्थितो योगी प्रारब्धेन नियन्त्रितः ।
फलादिकं तत्र भुञ्जन् शान्त्या तिष्ठेत् स नित्यदा ॥ ५३॥

तत्र निन्दाकरास्तस्य तथा सेवाकरा न च ।
एक एव महायोगी शुभाशुभं समाचरेत् ॥ ५४॥

तदेव देहपातेऽस्य योगिनश्च मृतं भवेत् ।
शुभाशुभं निराधारमुपोषणसमन्वितम् ॥ ५५॥

एतत्ते कथितं दक्ष ब्रह्मीभूतस्य चेष्टितम् ।
कर्म योगमयं पूर्णं श्रवणाच्छुभदं भवेत् ॥ ५६॥

अथ योगं प्रवक्ष्यामि ज्ञानात्मकमहं परम् ।
योगिभ्यः सुखदं पूर्णं शान्तियुक्तं विशेषतः ॥ ५७॥

देहः कर्मात्मकः प्रोक्तस्तत्र योगं समाचरेत् ।
ब्रह्मार्पणतया कर्म चाचरन् शान्तिधारकः ॥ ५८॥

ज्ञानं स्फूर्तिमयं प्रोक्तं हृदि तिष्ठति सर्वदा ।
विवेकात्ममयं तत्र ज्ञानयोगं समाचरेत् ॥ ५९॥

हृदि यद्यद् भवेज्ज्ञानं नानायोगार्थसौख्यदम् ।
अथवा विषयार्थानां बोधकं तत् स सन्त्यजेत् ॥ ६०॥

उत्पत्तिनाशसंयुक्तं ज्ञानं विषयबोधकम् ।
ब्रह्म सौख्यप्रदं ज्ञानं योगभूमिप्रभावजम् ॥ ६१॥

उपाधिसंयुतं चैकमनुपाधियुतं परम् ।
तत्त्यक्त्वा योगसंयुक्तो भवेद्योगी महायशाः ॥ ६२॥

ज्ञानानां सकलानां च योगे ज्ञानमयः स्मृतः ।
योगस्तत्र भवेल्लीनो ब्रह्मीभूतस्वभावतः ॥ ६३॥

ब्रह्मणि ब्रह्मीभूतोऽहं मम ज्ञानं कुतो भवेत् ।
नानाभ्रान्तिकरं हृत्स्थं त्यक्त्वा ब्रह्मपरो भवेत् ॥ ६४॥

अनेन विधिना सर्वं ज्ञानं त्यक्त्वा हृदि स्थितम् ।
शान्तियुक्तः स्वयं योगी तिष्ठेद्ब्रह्मपरायणः ॥ ६५॥

न कर्ताऽहं कदाचिद्वै कारयिता न निश्चितम् ।
मायामोहयुता मां ते वदन्ति कर्मकारिणम् ॥ ६६॥

अहं साक्षी शरीरस्य यद्देहेन कृतं भवेत् ।
तन्मया न कृतं क्वापि ब्रह्माहं परतः परः ॥ ६७॥

यद्यत् स्फूर्तिर्भवेन् मे वै सा माया भ्रान्तिदायिका ।
न तस्यां संस्थितो जीवः सदा साक्षिस्वभावतः ॥ ६८॥

न मोहेन समायुक्तो न कदा मोहवर्जितः ।

मायया मां वदन्त्येव ह्ययोगिनो न संशयः ॥ ६९॥

एवं सदा महायोगी साक्षिवत्संस्थितो भवेत् ।
हृदयज्ञानयोगस्थस्त्यक्त्वा स्फूर्तिभवं भ्रमम् ॥ ७०॥

सर्वत्र रसहीनं यन् मनस्तस्य महात्मनः ।
शान्त्या युक्तं भवेद्दक्ष ब्रह्मीभूतस्य नित्यदा ॥ ७१॥

एष ते कथितो योगो ज्ञानात्मको विशेषतः ।
साक्षिवद्देहसंस्थः स मया तिष्ठति लेशतः ॥ ७२॥

अतः परं समं योगं शृणु स्थितिपरायण ।
यं ज्ञात्वा ब्रह्मभूतो यः शान्तिहीनो भवेन्न सः ॥ ७३॥

देहः कर्मत्रयस्तत्र कर्मयोगं समाचरेत् ।
मनो विवेकरूपं तु साक्षित्वं तत्र सञ्चरेत् ॥ ७४॥

अहं ब्रह्म यदा दक्ष कुतस्तत्र भवेदिदम् ।
द्वन्द्वरूपं विशेषेण तस्य वक्ष्यामि रूपकम् ॥ ७५॥

देहः कर्ममयः प्रोक्तो विवेकः कर्मवर्जितः ।
द्वन्द्वं ज्ञात्वा महायोगी समयोगं समाचरेत् ॥ ७६॥

देहे कर्ममयोऽहं तु हृदि साक्षी तथाऽमलः ।
उभयोर्योगभावेन भवति किञ्चिदञ्जसा ॥ ७७॥

यदा विवेकहीनश्चेत् देहः किं तु करिष्यति ।
देहहीनं मनस्तद्वज्ज्ञानदं कस्य वा भवेत् ॥ ७८॥

आनन्दमयभावेन संस्थितोऽहं तदात्मकः ।
उभयत्र ततः स्वस्वव्यापारं कुरुतः परौ ॥ ७९॥

देहे कर्ममयोऽहं वै हृदि विवेकधारकः ।
द्विविधां रच्यतां मायां सदानन्दनधर्मगः ॥ ८०॥

तयोः समानभावेन संस्थितोऽहं न संशयः ।
अनुपाधेरुपाधेश्च वर्जितो ब्रह्मसंज्ञितः ॥ ८१॥

अतः समं समाश्रित्य बाह्यान्तरैकभावतः ।
यादृशं संस्थितं ब्रह्म तादृशं तत्र चाचरेत् ॥ ८२॥

देहे कर्मकरो भूत्वा हृदि साक्षिमयो भवेत् ।
उभयं तत् परित्यज्यानन्दावस्थां समाचरेत् ॥ ८३॥

यद्यदुभयभावाख्यं नानाभेदमयं परम् ।
तत्र योगमयो भूत्वा तिष्ठेदानन्दसंयुतः ॥ ८४॥

आनन्दानां समायोगे ब्रह्मानन्दः प्रकीर्तितः ।
उभयेषां प्रजानाथ तादृशं चाचरेद्बुधः ॥ ८५॥

मदीयसङ्गयोगेनोभयं प्रवर्तते सदा ।
उभयं चाचरेत् सर्वमुभाभ्यां वर्जितोऽपि सः ॥ ८६॥

इयमानन्दरूपाख्या कथिता योगिभिः पुरा ।
ब्रह्मीभूतः समास्थाय तिष्ठेत्तां शान्तिसंयुतः ॥ ८७॥

अतः परं प्रजानाथावस्थां शृणु सुखप्रदाम् ।
सहजाख्यां महायोगी चाचरेत्तां विशेषतः ॥ ८८॥

देहः कर्ममयः प्रोक्तस्तत्र योगं समाचरेत् ।
ब्रह्मार्पणतया नित्यं कर्मणां योगिसत्तमः ॥ ८९॥

हृदि साक्षिस्वभावेन तिष्ठेत्तयोः परे ततः ।
समभावं समाश्रित्य त्रिषु त्रैधं प्रकीर्तितम् ॥ ९०॥

तेषु विस्मृतिभावेन भ्रान्त्या वा विस्मृतं भवेत् ।
विपरीतं भवेद्वाऽपि ततः खेदं न धारयेत् ॥ ९१॥

त्रिविधं मायया युक्तं पराधीनं प्रकीर्तितम् ।
तुर्यं स्वाधीनरूपाख्यं प्रोक्तं शास्त्रेषु सर्वदा ॥ ९२॥

तुर्येच्छया त्रिधा भूतं चलत्यत्र न संशयः ।
स्वस्वप्रारब्धसंयुक्तं सदा भ्रान्तमिव स्थितम् ॥ ९३॥

न कस्याहङ्कृतिस्तस्य तुरीयस्य कदाचन ।
यादृशं कुरुते कर्म तादृशं फलमश्नुते ॥ ९४॥

अतः प्रारब्धयोगेन विस्मृतोऽहं स्थितिं पराम् ।
योगरूपां च तुर्येण प्रेरितः सर्वधारिणा ॥ ९५॥

अथवा ज्ञानमोहेन विपरीतं कृतं मया ।
त्यक्त्वा योगस्थितिं पूर्णां प्रारब्धं तत्र मुख्यकम् ॥ ९६॥

प्रारब्धधारकं प्रोक्तं तुरीयं नात्र संशयः ।
तस्येच्छया च यज्जातं तदेवं योगदं भवेत् ॥ ९७॥

पराधीनोऽहमत्यन्तं तुर्येच्छया समन्वितः ।
करोमि कर्म साक्षित्वमानन्दं वा न संशयः ॥ ९८॥

सदा स्वाधीनभावेन तिष्ठति ब्रह्म तुर्यगम् ।
तुरीयैः खेलकं प्रोक्तं तस्य किं बन्धनं भवेत् ॥ ९९॥

यज्जातं तत्कृतं तेन तुरीयेण न संशयः ।
तत्र कुत्र स्थितोऽहं तु स्वेच्छया क्रीडति प्रभुः ॥ १००॥

इयं तु सहजावस्था कथिता ते प्रजापते ।
यज्जातं तत्र सा प्रोक्ता न कृता तदपि ह्यहो ॥ १०१॥

यत्कृतं सह जातेन स्वयमेव प्रवर्तते ।
योगस्तेन समाख्याता सहजा तुर्यसंज्ञिता ॥ १०२॥

अतः परं ब्रह्मभूतं स्वानन्दाख्यं प्रकीर्तितम् ।
तत्र योगस्वरूपाख्यां स्थितिं शृणु सुखप्रदाम् ॥ १०३॥

स्वाधीनं तुर्यभावाख्यं पराधीनं त्रिधा मतम् ।
तेषां योगे निजात्मस्थो भवेद्योगी निजात्मसु ॥ १०४॥

त्रिविधं खेलरूपं तु तुर्यः खेलक उच्यते ।
तयोर्योगे प्रजानाथ स्वानन्दस्थो भवेन्नरः ॥ १०५॥

ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्य योगिनश्च कुतो भवेत् ।
स्वाधीनं तु पराधीनं मायायुक्तं न संशयः ॥ १०६॥

योगस्थितिं समाश्रित्य बुधश्चत्वारि चाचरेत् ।
तेषां संयोगरूपेण तिष्ठेत्तेषु महात्मवान् ॥ १०७॥

कर्मयोगं समाश्रित्य देहचेष्टां समाचरेत् ।
ज्ञानयोगं तथाऽऽश्रित्य साक्षित्वं चाचरेत् बुधः ॥ १०८॥

समयोगं समाश्रित्य आनन्दं आचरेत् परम् ।
सहजं स समाश्रित्य विपरीतेन शोकभाक् ॥ १०९॥

चतुर्भिः संयुतो भूत्वा चतुर्भिर्वर्जितस्तथा ।

तिष्ठेद्योगमयीं दक्षावस्थामाश्रित्य सर्वदा ॥ ११०॥

अवस्था निजरूपे तु कुतोऽवस्थाप्रधारकः ।
तयोर्योगे योगमयी व्यवस्था ते प्रकीर्तिता ॥ १११॥

चतुर्मयी चतुर्हीना योगावस्था प्रकीर्तिता ।
योगिभिस्तां समाश्रित्य शान्तिहीनो भवेन्न सः ॥ ११२॥

अधुना शृणु योगस्थामवस्थां द्वितीयां पराम् ।
अयोगधारिकां पूर्णां सदा निवृत्तिदायिकाम् ॥ ११३॥

ब्रह्मणि ब्रह्मभूतो यो योगी तां संश्रयेत् पराम् ।
यदा निवृत्तिसंयुक्तः शान्तिहीनो भवेन्न सः ॥ ११४॥

ब्रह्मणि ब्रह्मसंस्थं तन्नागतं न गतं पुनः ।
मायायां ब्रह्मभूतो योऽवस्थाया धारकः कुतः ॥ ११५॥

यत् कुर्यात् कारयेद्यच्च तत्र नैवावलोकयेत् ।
मायामयं विनिश्चित्य पञ्चकं पञ्चकेषु गम् ॥ ११६॥

नाहं पञ्चकगश्चेद्वै ततस्तत्कृतमञ्जसा ।
कुतो मयि प्रदृश्येताधार्यनिवृत्तिगो भवेत् ॥ ११७॥

जीवनं मरणं जन्म योगो योगात्मिका परा ।
अवस्था मे कुतो मायामोहयुक्तं स्मृतं बुधैः ॥ ११८॥

अथ योगमयीं पूर्णामवस्थां शृणु मानद ।
संयोगायोगहीनां तां यया शान्तो भवेन्न सः ॥ ११९॥

ब्रह्मणि ब्रह्मभूतोऽहं मयि मायामयं परम् ।
पञ्चकं च कुतो भाति मायाहीनमयोगकम् ॥ १२०॥

विधिनिषेधसंयुक्तं चित्तं भवति सर्वदा ।
विधिनिषेधहीनं तु तदेवं जायते मुधा ॥ १२१॥

देहेन कर्मयोगश्च ज्ञानगो हृदि जायते ।
उभयत्र समश्चैव तुर्येषु सहजात्मकः ॥ १२२॥

सर्वसंयोगभावेषु स्वानन्दाख्यः प्रवर्तते ।
निवृत्तिषु ह्ययोगाख्यो योगेषु शान्तियोगकः ॥ १२३॥

एवं नानाविधं योगं समास्थाय महामतिः ।
योगी शान्त्या समातिष्ठेद्ब्रह्मीभूतोऽपि निश्चितम् ॥ १२४॥

योगस्थितिः समाख्याता ब्रह्मीभूतसुखप्रदा ।
अनेन विधिना देहनिर्वाहो योगिनां भवेत् ॥ १२५॥

वर्णाश्रमस्थितो योगी चाचरेत् स्थितिमुत्तमाम् ।
लोकसङ्ग्रहकार्यार्थमसक्तस्तत्फलादिषु ॥ १२६॥

यदा वर्णाश्रमं त्यक्त्वा पञ्चमाश्रमधारकः ।
न तस्य स्थितिरूपं तु कदाचिन्नात्र संशयः ॥ १२७॥

विधिनिषेधहीनोऽयं विनायको भवेत् सदा ।
यद्यत् कुर्यात् स तत् सर्वं योगरूपं भवेत् सदा ॥ १२८॥

यदि स्थितिसमायुक्तो वेदादिषु प्रमाणतः ।
तदा विधियुतः सोऽपि भवेत् पश्य प्रजापते ॥ १२९॥

यदा स्थितिविहीनोऽयं तिष्ठेत् सङ्कथितं परम् ।
वेदेषु स निषेधेन तदा युक्तो भवेत् परः ॥ १३०॥

अतः स्थितियुतो योगी स्थितिहीनो यथारुचि ।
वर्णाश्रमान् परित्यज्य तिष्ठेद्विनायको यथा ॥ १३१॥

शान्त्या नित्यं चरेत् सर्वं मनसीप्सितमञ्जसा ।
विधिनिषेधहीनश्च ब्रह्मणि रसधारकः ॥ १३२॥

एतत् सर्वं समाख्यातं योगिनां चेष्टितं महत् ।
ब्रह्मभूतात् परं पूर्णं चरेदेवं निरन्तरम् ॥ १३३॥

शृणुयाद्यः पठेद्वाऽपि स सर्वं हीप्सितं लभेत् ।
अन्ते योगमयो भूत्वा तिष्ठेत् स गणपे रतः ॥ १३४॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामतार्थशास्त्रे
योगस्थितिवर्णनयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ९.७
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु तृतीयोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).३

४. योगभ्रष्टचरितनिरूपणं नाम चतुर्थोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.८ योगभ्रष्टचरितनिरूपणं नाम अष्टमोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
योगशान्तिं समाश्रित्य योगमभ्यस्य नित्यदा ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स योगभ्रष्टः कथं भवेत् ॥ १॥

मायामयं जगत् सर्वं नानाभ्रमसमन्वितम् ।
ज्ञात्वा स्वयं पुनर्भ्रष्टः कौतुकं वद मे मुने ॥ २॥

मुद्गल उवाच ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्य योगिनो बिम्बसंस्थितम् ।
बुद्धौ तस्यां विमोहेन मोहयुक्तं प्रजापते ॥ ३॥

दृष्ट्वा नानाविधान् भोगान् स्वयं मोहेन मोहितः ।
तेषु भूत्वा रसयुतो तानिच्छति निरन्तरम् ॥ ४॥

तत्र तस्य हृदि दक्ष विवेकः संस्थितो भवेत् ।
तस्य रूपं प्रवक्ष्यामि शृणु बुद्धिविशारद ॥ ५॥

अहं ब्रह्मणि योगेन ब्रह्मीभूतो न संशयः ।
पापपुण्यादिकं मे न शुभाशुभकृते भवेत् ॥ ६॥

यदा भोगं परित्यज्य तिष्ठामि नित्यमादरात् ।
तदा योगस्य वृद्धिर्मे न भविष्यति निश्चितम् ॥ ७॥

यदा नित्यं प्रभुञ्जाने भोगान्नानाविधान् परान् ।
पापपुण्यमनादृत्य तदा योगक्षयो न च ॥ ८॥

अतोऽहं योगमुत्सृज्य किमर्थं दुःखसंयुतः ।
तिष्ठामि शान्तिमाश्रित्य विधिनिषेधसंयुतः ॥ ९॥

एवं मनसि सन्धार्य योगी भोगेषु लालसः ।
विविधेष्वेव भवति रसयुक्तः क्रमेण सः ॥ १०॥

अयं मोहः समाख्यातो योगिहृद्भ्रान्तिदायकः ।
तेन शान्तिं परित्यज्य पापपुण्यपरो भवेत् ॥ ११॥

ततः कामं समाश्रित्य देहसौख्यप्रदायकम् ।
इच्छेत् स विविधान् भोगान् पुण्यपापपरायणः ॥ १२॥

भोगार्थं यतमानस्य योगिनः क्रमभावतः ।
तत्र विघ्नः कृतः केन ततः क्रोधयुतो भवेत् ॥ १३॥

येन विघ्नः कृतस्तेषु भोगेषु तस्य भोगिनः ।
तं शत्रुं स हि जानाति भिन्नभावपरायणः ॥ १४॥

ततो ह्यज्ञानसम्भूतिः क्रमेणोत्पद्यते परा ।
योगिनश्च तया युक्तो हन्तुं तं यतते सदा ॥ १५॥

शत्रुशिक्षार्थमर्थान् स नानाभावसमन्वितः ।
सम्पाद्य तं तु निर्जित्य भोगान् भुङ्क्ते प्रयत्नतः ॥ १६॥

स्वपरज्ञानहीनत्वं गतं तस्य प्रजापते ।
तदेवाज्ञानसम्भूतिः शत्रुमित्रप्रदर्शिनी ॥ १७॥

ततः शान्तेः क्रमेणास्य विस्मृतिर्जायते परा ।
तया युतः स्वयं देहं मन्यते सत्यरूपकम् ॥ १८॥

देहे सन्तोषमापन्ने कृतकृत्यमिव स्थितम् ।
मन्यते विपरीते स आत्मानं भाग्यवर्जितम् ॥ १९॥

ततो योगं परित्यज्य स्वयं बिम्बी प्रजायते ।
बिम्बे तन्मयभावेनागमिष्यति न संशयः ॥ २०॥

एवं क्रमेण योगी स शान्तिहीनस्वभावतः ।
सदा तिष्ठति तं योगं नाश्रयते कदाचन ॥ २१॥

सुखयुक्ते शरीरे स सुखयुक्तो भवेत् स्वयम् ।
दुःखयुक्ते तथा दुःखी नानाभावपरायणः ॥ २२॥

लेशमात्रमयं शान्तिं लभते न कदाचन ।
असन्तोषयुतो नित्यं भ्रमते भोगलिप्सया ॥ २३॥

भोगार्थं विविधान्येव नित्यं पापानि चादरात् ।
चरते सर्वपुण्यानि विधिनिषेधवर्जितः ॥ २४॥

वर्णाश्रमयुतो योगी स्वधर्मं त्यज्य नित्यदा ।
पापं चरति वा पुण्यं स्वधर्मैः संयुतः कदा ॥ २५॥

योगान् भुङ्क्ते विशेषेण मोहयुक्तो निरन्तरम् ।
योगभ्रष्टोऽयमाख्यातस्त्यक्त्वा योगं नरो भवेत् ॥ २६॥

हृदि तस्य विवेकश्च सदा तिष्ठति मोहदः ।
पुण्यपापविहीनोऽहं ब्रह्मैव ब्रह्मभावितः ॥ २७॥

अन्ते स नरकान् गच्छेद् द्वन्द्वदुःखप्रदायकान् ।
यातनां घोररूपां तु पतेद्भुक्त्वा धरातले ॥ २८॥

दक्ष उवाच ।
योगभ्रष्टगतिं ब्रूहि योगीन्द्र दयया पराम् ।
कथं नरकगो भूत्वा यातनां प्राप्नुयात् परम् ॥ २९॥

कर्मफलपरित्यागादिहजन्मधरः कथम् ।
सम्भवेद्विस्मयो भाति चेष्टितं योगिनः परम् ॥ ३०॥

मुद्गल उवाच ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्य पुनर्विषयसेवनात् ।
ब्रह्मणो भक्तिहीनस्यान्ते स्थानं न भवेत् किल ॥ ३१॥

अपारपुण्ययोगेन ब्रह्मणि देहिनः कदा ।
रसोत्पत्तिर्भवेद्दक्ष सर्वश्रेष्ठस्य योगदा ॥ ३२॥

देहविषयसंयोगाद् द्वन्द्वभावपरात्मनः ।
नानापापादियोगेन पुण्यं स्वल्पं प्रहीयते ॥ ३३॥

मृतोऽयं शिवलोके वै वैकुण्ठे सौरशाक्तयोः ।
ब्रह्मण इन्द्रलोके वा पतेदन्ते न संशयः ॥ ३४॥

शोकहर्षप्रदं विश्वं नानाद्वन्द्वसमन्वितम् ।
नरको नात्र सन्देहो योगिनां शास्त्रसम्मतम् ॥ ३५॥

उत्पत्तिनाशसंयुक्तं त्यक्त्वा ब्रह्मपरायणः ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स पुनर्द्वन्द्वपरो यतः ॥ ३६॥

विकुण्ठादिपदे संस्थो द्वन्द्वं भुङ्क्ते निरन्तरम् ।
उत्पत्तिनाशसंयुक्तं नानाभोगपरायणः ॥ ३७॥

अतो योगी प्रजानाथ स्वर्गाख्यान्नरकान् परान् ।

भुक्त्वा द्वन्द्वमयान् पश्चादिह जन्मधरो भवत् ॥ ३८॥

भवेद्योगिकुले तस्य जन्म वा तापसे कुले ।
ऋद्धिमतां स तत्रापि पुनर्योगं चरिष्यति ॥ ३९॥

पूर्वसंस्कारयोगेन न भोगे स रमेत् कदा ।
चित्तं तस्य महायोगी प्रभवेत् स्वल्पयोगतः ॥ ४०॥

पुनर्न योगभ्रष्टः स सम्भवेद्ब्रह्मणः सुत ।
शान्त्यायुक्तस्वभावेन शरीरं पोषयेन् मुदा ॥ ४१॥

अन्ते ब्रह्मणि योगी स तदाकारो भवेत् परम् ।
योगसंस्कारपुण्येन स्थितिं लब्ध्वा महामतिः ॥ ४२॥

एतत्ते कथितं पूर्णं योगभ्रष्टस्य चेष्टितम् ।
किं पुनः श्रोतुमिच्छा ते वद धातर्वदाम्यहम् ॥ ४३॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
योगभ्रष्टचरितनिरूपणं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ९.८
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु चतुर्थोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).४

५. अज्ञानिनां क्रमयोगवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.९ अज्ञानिनां क्रमयोगवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
चित्तं चञ्चलमत्यन्तं विषयेषु परायणम् ।
दुर्ग्रहं शान्तिसंयुक्तं न भवेन् मुनिसत्तम ॥ १॥

अतो योगस्य प्राप्त्यर्थं सिद्ध्यर्थं सुगमं ततः ।
उपायं वद चित्तस्य जयार्थं वाऽपरं प्रभो ॥ २॥

मुद्गल उवाच ।
पञ्चचित्तेषु यद्बिम्बं स्थितं भ्रान्त्या समन्वितम् ।
चिन्तामणेः समाख्यातं तस्यैव भजनं चरेत् ॥ ३॥

तेन चित्तं जयेद्योगी नान्यं पश्यामि भो विधे ।

विना चित्तजयं योगदायकं नात्र संशयः ॥ ४॥

दक्ष उवाच ।
सुगमं वद मार्गं मे सर्वेभ्यो ब्रह्मदायकम् ।
संसेव्य जन्तवः सर्वे ब्रह्मीभूता भवन्ति वै ॥ ५॥

मुद्गल उवाच ।
अज्ञानेन समायुक्तो नरो विषयलम्पटः ।
शिश्नोदरपरो नित्यं योगं नेच्छति कर्हिचित् ॥ ६॥

तस्य सकामिकं कर्म सुखदं बोधयेत् परम् ।
अलभ्यप्रापकं हृद्यमाचरेल्लोभसंयुतः ॥ ७॥

अलभ्यलभ्यलोभेन त्यक्त्वा पापं महाखलः ।
सत्कर्मनिरतो भूत्वा चरेत् पुण्यं निरन्तरम् ॥ ८॥

ततस्तेनैकभावेन पापं नश्येन्निरन्तरम् ।
शुद्धोऽत्यन्तं नरः कुर्यात् कर्म कामयुतं परम् ॥ ९॥

समाप्नुयात्ततोऽलभ्यं हृद्यं चेत् पुनरेव सः ।
विश्वासेन समायुक्तः कुर्यात् कर्म विशेषतः ॥ १०॥

अथवा नैव सम्प्राप्तमलभ्यं तेन तं तदा ।
उपादिशेद्विशेषेणाधिकं सत्कर्म चाचर ॥ ११॥

अनन्तजन्मभिः पापं त्वया कृतमसंशयम् ।
अपारमन्तरायो भवति ते तद्विघातकम् ॥ १२॥

एवं कर्मपरः सोऽपि दुःखितोऽत्यन्तमाचरेत् ।
पापनाशार्थमानन्दात्तेन शुद्धान्तरो भवेत् ॥ १३॥

सत्कामिकपरस्यास्य कर्मात्यन्तप्रभावतः ।
तस्य बुद्धिर्भवेत् दक्ष निःकामिकपरायणा ॥ १४॥

जन्ममृत्युप्रदा भोगा भुक्ता विविधजन्मसु ।
अपारसुखदं ब्रह्म न प्राप्तं देहधारिणा ॥ १५॥

अलभ्यं न मया प्राप्तं प्रारब्धाधीनतोऽथवा ।
प्रारब्धं चालितुं कोऽपि न समर्थो भविष्यति ॥ १६॥

अतो निःकामिकं कर्म करोमि नित्यमादरात् ।

जन्ममृत्युविहीनोऽहं भविष्यामि न संशयः ॥ १७॥

ब्रह्मसुखमपारं यल्लब्ध्वा ब्रह्मपरायणः ।
ब्रह्मीभूतो भविष्यामि यत्नं करोमि तत्परः ॥ १८॥

एवं धार्यं परित्यज्य कामान् सेवेत् स पञ्चकान् ।
देवान् गणेशमुख्यांश्च मुक्तिमार्गपरायणः ॥ १९॥

सालोक्यादिभवं सौख्यमिच्छति नित्यमादरात् ।
क्रमेण तपसा युक्तो प्रभवेन् मानवस्ततः ॥ २०॥

विभूतिर्ब्रह्मणः प्रोक्ता नानारूपा प्रजापते ।
तत्र तस्य रमेच्चित्तमैश्वर्यैर्युक्तभावतः ॥ २१॥

इमे समर्थरूपा वै ब्रह्मणः परमात्मनः ।
अंशतेजोधरास्तस्य सर्वाधीशा भवन्त्यतः ॥ २२॥

एवं सर्वत्र सञ्चिन्त्य तेषां पूजापरो भवेत् ।
लभेत्तत् कृपया दक्ष चित्तशुद्धिं नरोत्तमः ॥ २३॥

विचारेण गणेशानं ज्ञात्वा सम्पूर्णमञ्जसा ।
सर्वपूज्यादिचिह्नैस्तं श्रेष्ठं तत्र रतो भवेत् ॥ २४॥

ज्ञात्वा स्वानन्दनाथं तं स्वानन्दार्थं विशेषतः ।
प्रभजेद्गणराजं स निष्कामभक्तिसंयुतः ॥ २५॥

ततोऽहर्निशमत्यन्तं भजेत्तत्तपसा युतः ।
मोक्षार्थं सर्वभावेन विरक्तो विषयादिषु ॥ २६॥

गणेशकृपया तस्य चित्तशुद्धिर्भवेत् परा ।
तया सर्वस्वभावेन भजेत्तं गणनायकम् ॥ २७॥

विश्वं चराचरं सर्वं जानीयात्तत्स्वरूपकम् ।
सर्वेषां हितभावेन भजेत्तं द्विरदाननम् ॥ २८॥

कस्यापि सम्भवेत् दुःखं तादृशं प्रचरेन्न सः ।
सहन् सन् द्वन्द्वजं भावमार्जवेन समन्वितः ॥ २९॥

देवकार्यं विना साधुर्न छिन्द्यात् स कदाचन ।
पत्रादिकं विशेषेण विश्वरूपपरायणः ॥ ३०॥

एकान्ते निर्जने स्थाने स्थित्वा ध्यात्वा गजाननम् ।
पूजयेद्भक्तिसंयुक्तो ध्यानं कुर्याद्विशेषतः ॥ ३१॥

अनन्यमनसा देवं भजेत्तं भावधारकः ।
शमदमपरो भूत्वा चित्तनिग्रहमाचरेत् ॥ ३२॥

दुर्जयं चित्तमत्यन्तं ज्ञात्वा वायुनिबन्धतः ।
प्राणायामपरो भूत्वा जयेत्तन्नात्र संशयः ॥ ३३॥

अथ वायुनिरोधस्य वदामि मार्गमुत्तमम् ।
येन पापं परित्यज्य शुद्धचित्तो नरो भवेत् ॥ ३४॥

पूरयेद्वामनासायां वायुं तस्माच्चतुर्गुणम् ।
धारणं तस्य कुर्यात् स स्वोदरे नियतो भवेत् ॥ ३५॥

पूरकाद् द्विगुणं कुर्याद्रेचकं च प्रजापते ।
पुनर्नसा दक्षिणया पूरयेत् कुम्भकं चरेत् ॥ ३६॥

वामया रेचकं चैव पुनः पुनर्निरन्तरम् ।
प्राणायामं चरेद् धीमान् पापहीनो नरो भवेत् ॥ ३७॥

एवं त्रैकालिकं कुर्यात् प्राणायामं विशेषतः ।
नातिनिरोधसंयुक्तं वायुं हठसमन्वितः ॥ ३८॥

अतिहठेन संरुद्धो वायू रोमभ्य एव च ।
निःसृत्य कुष्ठसंयुक्तं तं करोति न संशयः ॥ ३९॥

नाभिमूलस्थिता नाडी इडा च पिङ्गलाऽपरा ।
सुषुम्णा तत्र रोधेन मार्गो भवति निर्मलः ॥ ४०॥

अपानो नाभिमूलस्थो ह्यधो गच्छति सर्वदा ।
प्राण ऊर्ध्वं तथा जन्तोर्नाडीभिः प्रेरितः सदा ॥ ४१॥

मार्गरोधनभावेन नाड्यां मार्गो भविष्यति ।
वायुर्मूलं समाश्रित्य तिष्ठति क्रमतस्ततः ॥ ४२॥

तत्र लघ्वक्षराण्येव द्वादशापि प्रतिष्ठति ।
वायुश्चेत् स लघुः प्रोक्तः प्राणायामश्च योगिभिः ॥ ४३॥

ततो द्विगुणतस्तिष्ठेद्यदा वायुः सुरोधितः ।
मध्यमः स समाख्यातस्त्रिगुणादुत्तमोत्तमः ॥ ४४॥

एवं प्राणमपानं च स्वमूले सन्नयेद् बुधः ।
तयो रोधनभावेन मूलगौ तौ भविष्यतः ॥ ४५॥

एवं क्रमेण मूलेऽयं वायुर्मुहूर्तं संस्थितः ।
तदा समानगा नाडी भिद्यते तत्र संस्थिता ॥ ४६ ॥

सा सुषुम्णा समाख्याता तत्र सम्मिलितौ क्रमात् ।
प्राणापानौ समौ भूत्वा तद्रूपौ तौ भविष्यतः ॥ ४७॥

त्रिकालज्ञः स्वयं सिद्धो भविष्यति नरोत्तमः ।
वायुसाधनपात्रत्वं प्राप्य तेजःसमन्वितः ॥ ४८॥

ततः स्वाधीनतां यातौ प्राणापानौ विशेषतः ।
स नयिष्यति तौ यत्र क्रमात्तत्र गमिष्यतः ॥ ४९ ॥

ततो ध्यानपरो भूत्वा षड्चक्रभेदने रतः ।
चक्रस्थं स्वस्वरूपं स पश्येत्तद्वायुना गतः ॥ ५० ॥

एवं क्रमेण योगीन्द्रो गच्छेद्भेद्य प्रजापते ।
सहस्रारे स चक्राणि तत्र पश्येद्गजाननम् ॥ ५१ ॥

तत्र क्रमेण वायुं संस्थापयेत् सुसमाधिना ।
वायुना संयुतस्तिष्ठेत् पश्यन् विघ्नेश्वरं परम् ॥ ५२ ॥

क्रमाद्वायुबलेनैवं शुद्धचित्तो भविष्यति ।
पश्येत् सर्वत्र भावेषु स्थितं ब्रह्म सनातनम् ॥ ५३ ॥

ततः स्वाधीनतायुक्तः प्रभवेत् स्वेन तेजसा ।
यं यमिच्छेत् स तं तं तु सद्यो वै सफलं भवेत् ॥ ५४॥

किञ्चिदिच्छेन्न यो योगी तदा योगमवाप्नुयात् ।
नो चेच्छन्दरतो भूत्वा भोगयुक्तः पुनः पतेत् ॥ ५५॥

साधनं द्विविधं प्रोक्तं क्रियारूपं प्रजापते ।
बाह्यं कर्मस्वरूपाख्यं तपोयुक्तं स्वधर्मजम् ॥ ५६ ॥

आन्तरं वायुरोधाख्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।
ताभ्यां चित्तं विनिर्गृह्य स्ववशं कारयेन्नरः ॥ ५७॥

बाह्यकर्मरताज्जन्तोरान्तरं शीघ्रसिद्धिदम् ।

सहस्राधिकभावाख्यं प्रोक्तं योगीन्द्रमुख्यकैः ॥ ५८॥

अतः परं तृतीयं ते साधनं कथयाम्यहम् ।
येन योगीन्द्रसेव्यः स ध्रुवं भवति मानवः ॥ ५९॥

चित्तशुद्धेश्च कार्यार्थं कर्म द्विविधमुच्यते ।
शुद्धचित्तो नरः पश्चात् सम्पश्येद्ब्रह्म शाश्वतम् ॥ ६०॥

सर्वत्र पूर्णभावेन संस्थितं परमव्ययम् ।
अवयवादिभिर्हीनं तत्र लीनो भवेत् स्वयम् ॥ ६१॥

एतावान् फलादाताऽयं क्रियायोगः प्रकीर्तितः ।
बाह्यान्तरात्मकः पूर्णस्ततोऽन्यत् साधनं चरेत् ॥ ६२॥

चित्तं रसयुतं कुत्र जायते योगिनः परम् ।
तज्जयेद्ब्रह्मभावेन शमदमपरायणः ॥ ६३॥

स्वधर्मसंयुतो भूत्वा देहनिर्वाहकं चरेत् ।
देहस्य शमनं तच्च जायते स दमः स्मृतः ॥ ६४॥

विषयार्थं मनस्तस्य सङ्कल्पं यत् समाचरेत् ।
तन्नेच्छेच्चित्तमागृह्य कुर्याद्ब्रह्मपरायणम् ॥ ६५॥

अयं शमः समाख्यातस्तेन चित्तं भवेत् परम् ।
स्वाधीनं सर्वभावं च त्यक्त्वा ब्रह्मपरं भवेत् ॥ ६६॥

शनैः शनैरुपरमेद्विषयेभ्यो महात्मवान् ।
धृतिं योगमयीं धृत्वा भवेद्योगी स मानवः ॥ ६७॥

कर्ममार्गं परित्यज्य द्विविधं योगिसत्तमः ।
ध्यानयोगपरो भूत्वा तिष्ठेन्नित्यं वदामि तम् ॥ ६८॥

मनोवाणीविहीनं यद्ब्रह्म तत्र समाचरेत् ।
ध्यानं सङ्कल्पत्यागाख्यं विषयेषु निरन्तरम् ॥ ६९॥

यो यश्चित्तेन सङ्कल्पः क्रियते विषयेषु च ।
तत्तत्सङ्कल्पहीनं स कारयेद्योगतत्परः ॥ ७०॥

एवं चित्तं नरस्यैव स्वाधीनं जायते सदा ।
यदा धर्तुं स नो शक्तस्तदान्यदाचरेद्बुधः ॥ ७१॥

देहेन्द्रियाणि सङ्गृह्य तिष्ठेद्भूमौ महायशाः ।
न चलेत् स्थाणुवत् सोऽपि क्रियां नैव समाचरेत् ॥ ७२॥

तत्र यन्मिलितं चान्नं जलपानादिकं चरेत् ।
परेच्छया समायुक्तः सदा तिष्ठेन् महायशाः ॥ ७३॥

केनापि जलपानादि न दत्तं तादृशो वसेत् ।
न तदर्थं श्रमेत् सोऽपि नेच्छेत् प्रारब्धधारकः ॥ ७४॥

सर्पवृश्चिकव्याघ्राद्यैः पीडितो यदि मानवः ।
नानाप्रहारयोगैश्च मानवादिभिरेव वा ॥ ७५॥

तथापि न चलेत् सोऽपि स्वस्थानाज्जडवत्परः ।
देहप्रारब्धमाश्रित्य न तेषु क्रोधमाचरेत् ॥ ७६॥

पूर्वजन्मकृतं कर्म मया तेन प्रबोधितः ।
इमे सम्पीडयन्त्येवमेषां दोषो न विद्यते ॥ ७७॥

अथवा सात्त्विकैस्तत्र पूजितः सर्वभावतः ।
नित्यं नानाजनैः सोऽपि सेवितो न चलेत्तदा ॥ ७८॥

पूर्वजन्मकृतं कर्म प्रेरितास्तेन मानवाः ।
मया मां पूजयन्त्येव गुण एषां न विद्यते ॥ ७९॥

एवं मनसि सन्धार्य तेषां नेच्छेच्छुभं कदा ।
द्वन्द्वमेवं परिगृह्य तिष्ठेन्नित्यं महायशाः ॥ ८०॥

अनेन विधिना सोऽपि स्वल्पकालेन भो विधे ।
चित्तं जयेन्न सन्देहः शान्तिं पूर्णामवाप्नुयात् ॥ ८१॥

नान्यत् किञ्चिच्चरेत् कर्म न ध्यानादिकमादरात् ।
एवं शमदमौ धृत्वा भवेद्योगी स मानवः ॥ ८२॥

विचारं ब्रह्मणस्तत्र कुर्यान्नित्यं विशेषतः ।
कीदृशं ब्रह्म हृत्स्थं मे वेदाद्यैः प्रतिपादितम् ॥ ८३॥

पञ्चभूमिमतिक्रम्य तिष्ठेत् क्रमेण मानवः ।
नानाब्रह्मणि पश्यन् सन्नन्ते शान्तिमवाप्नुयात् ॥ ८४॥

शान्तियुक्तो नरः पश्चात् सन्त्यजेत्तां महाद्भुताम् ।
जडावस्थां पुनः सोऽपि यथेच्छाचारगो भवेत् ॥ ८५॥

हृदि चिन्तामणिं दृष्ट्वा पञ्चभूमिप्रचालकम् ।
शान्त्या युक्तो भवेन्नित्यं स्वाधीनहृदयः परः ॥ ८६॥

दृष्ट्वा ब्रह्म स्वयं योगी रसहीनो भवेन् मुदा ।
सर्वत्र नात्र सन्देहः शान्त्या सर्वं समाचरेत् ॥ ८७॥

अनेन विधिना दक्ष ज्ञानी पापपरायणः ।
क्रमेण साधयेद्योगं स योगी सम्भवेत् परः ॥ ८८॥

एवं कर्तुमशक्तश्चेत्तदा श्रुत्वा महामतिः ।
इमं योगं स्वयं तत्र निष्ठायुक्तो भवेत् सदा ॥ ८९॥

स्वधर्मनिरतो भूत्वा योगमिच्छेन्निरन्तरम् ।
निन्द्यभोगान् प्रभुञ्जन् सन्नन्ते स्वानन्दगो भवेत् ॥ ९०॥

गणेश्वरं तत्र दृष्ट्वा योगयुक्तो भविष्यति ।
ज्योतिर्देहधरो भूत्वा प्रभजेद्गणनायकम् ॥ ९१॥

ब्रह्म कल्पमयं स्थित्वा कालं तत्र महामतिः ।
तद्देहे लीनतां प्राप्य ब्रह्मभूतो भविष्यति ॥ ९२॥

एवं कर्तुमशक्तश्चेत्तदा स धर्मसंयुतः ।
कर्माचरेत् प्रजानाथ ब्रह्मार्पणविधानतः ॥ ९३॥

तेनैव शुक्लगत्या स ब्रह्मीभूतो नरो भवेत् ।
निःकामयोगमार्गेण सदा ब्रह्मणि तत्परः ॥ ९४॥

एवं कर्तुमशक्तश्चेत्तदाऽहं ब्रह्मभावतः ।
त्रिविधं फलमुत्सृज्य कर्मजं योगमाप्नुयात् ॥ ९५॥

कर्मत्यागबलेनैवाहं ब्रह्म निश्चयेन सः ।
क्रमेण कर्मसंयुक्तो भविष्यत्यन्यजन्मनि ॥ ९६॥

निःकामकर्मकर्ता स पुनरन्यभवे नरः ।
योगरससमायुक्तो भवेद्विषयनिन्दकः ॥ ९७॥

एवं क्रमेण शान्तिं स लभेत् पूर्णां न संशयः ।
क्रमार्थं रचितं सर्वं नानामतसमन्वितम् ॥ ९८॥

सुगमं सर्वभावेषु गणेशभजनं परम् ।

तेन योगी भवेन्नूनं सर्वशास्त्रेषु सम्मतम् ॥ ९९॥

यत्किञ्चिद् गणराजस्य व्रतपूजादिकं प्रभोः ।
कीर्तनश्रवणाद्यं तु ब्रह्मीभूतप्रदायकम् ॥ १००॥

नानाविषयसंयुक्तो नरः स्मरेद्गणाधिपम् ।
अहर्निशं तदास्यान्ते गणेशस्मरणं भवेत् ॥ १०१॥

तेन स्वानन्दगो भूत्वा योगमभ्यस्य तन्मयः ।
ब्रह्मकल्पान्तभावे स भविष्यति न संशयः ॥ १०२॥

स्मरणं गणराजस्य प्रकुर्यान्नित्यमादरात् ।
तस्यान्ते गणराजस्य स्मृतिं दद्यान्नराय सः ॥ १०३॥

अतोऽहर्निशमेकं तं संस्मरेन् मानवः परम् ।
नानायोगादिकं सर्वं साध्य योगिसमो भवेत् ॥ १०४॥

आयासेन विहीनोऽपि सदा विषयलम्पटः ।
गणेशस्मरणे सक्तः सः शुकसमतां व्रजेत् ॥ १०५॥

शिवविष्णुमुखादीनां नरो यः स्मरणं चरेत् ।
अन्ते तेषां स्मृतिं तस्मै स दद्याच्चित्तगः प्रभुः ॥ १०६॥

तेषां लोकं समासाद्य भुक्त्वा भोगान् मनोहरान् ।
प्रपतेन्नाऽत्र सन्देहो मृत्युलोके विशेषतः ॥ १०७॥

पुराणेषु प्रपठ्यन्ते त्रिगुणानां लयाः सदा ।
अतः स जन्ममृत्युभ्यां युक्तो भवति तद्गतः ॥ १०८॥

अतः सारं समाख्यातं गणेशभजनं परम् ।
तेनाज्ञानसमायुक्तो नरो ब्रह्ममयो भवेत् ॥ १०९॥

एतत्ते कथितं दक्ष योगप्राप्त्यर्थमादरात् ।
अज्ञानसंयुतस्यापि ब्रह्मीभूतप्रदायकम् ॥ ११०॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामतार्थशास्त्रे
अज्ञानिनां क्रमयोगवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९.९
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु पञ्चमोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).५

६. विभूतियोगो नाम द्षष्ठोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.१० विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
विभूतीर्वद योगीश गणेशस्य महात्मनः ।
या ज्ञात्वा ताः समाराध्य गणेशज्ञो भवेन्नरः ॥ १॥

मुद्गल उवाच ।
अपारा गणनाथस्य विभूतयो न संशयः ।
ता न शक्ताः कथयितुं भवन्ति शङ्करादयः ॥ २॥

क्षणे क्षणे गणेशानो नानाखेलपरायणः ।
विभूतिभिर्जगत्सर्वं भावयति परात्परः ॥ ३॥

लोकेषु तत्त्वमुख्येषु जगत्सु ब्रह्मसु प्रभोः ।
ये श्रेष्ठास्तस्य ते सर्वे विभूतिपदधारकाः ॥ ४॥

कल्पे कल्पे विभूतीनामवतारा असङ्ख्यकाः ।
गणेशस्य तथा दक्ष तान् वक्तुं कः क्षमो भवेत् ॥ ५॥

अतः सङ्क्षेपतस्तुभ्यं कथयिष्यामि ताः शृणु ।
विभूतीर्गणनाथस्य नानासिद्धिप्रदायिनीः ॥ ६॥

जगत्सु ब्रह्मसु प्राज्ञ योगरूपो गजाननः ।
कथं न भिन्नभावाख्यं वर्तते वर्णयाम्यहम् ॥ ७॥

मायाभ्यां संयुतः सोऽपि नानावेषप्रधारकः ।
अयोगिनामिदं हृद्यं सत्यं सम्भासते सदा ॥ ८॥

मायायुक्तप्रभावेण किं किं गजाननस्य च ।
न सम्भवेदहं मायां समाश्रित्य वदामि ताः ॥ ९॥

कलांशाः कलया युक्ताः कलांशांशाः कलात्मकाः ।
तेषामंशधरा ये ते सर्वे विभूतिधारकाः ॥ १०॥

एवमेव गणेशानः पृष्टश्च नारदेन सः ।
जगाद ताः शृणुष्व त्वं विभूतीः परमाद्भुताः ॥ ११॥

श्रीगणेश उवाच ।

पूर्णो योगेषु सर्वेषु चित्तरोधमयः परः ।
मायाहीनप्रभावाणामयोगोऽहं महामुने ॥ १२॥

स्वानन्दो निजभूतेषु तुर्येष्वव्यक्तसंज्ञितः ।
आनन्दसमभावेषु जीवेष्वात्माहमञ्जसा ॥ १३॥

नानाभेदेषु ब्रह्माहमसद्रूपप्रधारकम् ।
सत्येषु साङ्ख्यरूपोऽहं बोधः खेलकरेषु च ॥ १४॥

देहाभिमानयुक्तेषु सदैकोऽहं महामते ।
देहेषु बिन्दुरूपोऽहं चेतनासु गुणेश्वरः ॥ १५॥

कोशेष्वानन्दकोशोऽहं विज्ञानं सूक्ष्मजातिषु ।
विवेकेषु मनश्चाहं चालकेषु समीरणः ॥ १६॥

स्थूलेष्वन्नस्वरूपोऽहं समष्टिषु तथेश्वरः ।
व्यष्टिषु प्राज्ञरूपोऽहमणुषु च महाविराट् ॥ १७॥

इन्द्रियेषु मनश्चाहं भूतेष्वाकाशसंज्ञितः ।
तन्मात्राणामहं शब्दो ज्ञाताहं देवतासु च ॥ १८॥

तत्त्वेषु विविधेष्वेव महत्तत्त्वमहं परम् ।
गुणेषु गुणपोऽहं तु पालकेषु जनार्दनः ॥ १९॥

हरः संहारकर्तॄणां स्रष्टॄणां प्रपितामहः ।
कर्मणामर्यमाऽऽत्माऽहं मोहकानां च शक्तिका ॥ २०॥

देवानां मघवाऽहं तु आदित्यानां विनायकः ।
तेजसां भानुरूपोऽहममृतेषु विधुः परः ॥ २१॥

अग्निः प्रतापदेष्वेव धर्मः समप्रवृत्तिषु ।
यमो यमवतां चाहं रक्षसां निर्ऋतिः स्वयम् ॥ २२॥

जलेषु वरुणोऽहं तु बलवत्सु समीरणः ।
निधीनां धनदाताऽहं रुद्राणां शङ्करः प्रभुः ॥ २३॥

कामो धनुर्धराणां च रतिर्भोगेषु भोगदा ।
नागेशानामहं शेषः सर्पाणां तक्षकः स्वयम् ॥ २४॥

नागानां वासुकिर्नाम जम्बुद्वीपेषु सर्वदः ।
स्वादूदकः समुद्राणां पर्वतेषु हि मेरुकः ॥ २५॥

पितृणां यमरूपोऽहं वृक्षेषु शमिका मता ।
देववृक्षेषु मन्दारस्तरूणां कामदायकः ॥ २६॥

धेनूनां कामधेनुर्या दूर्वा चौषधिषु प्रभुः ।
पक्षिषु तु मयूरोऽहं मृगाणां सिंहरूपधृक् ॥ २७॥

मासानां श्रावणश्चाहं चौराणां मूषकाधिपः ।
वाहनेष्वश्ववाहोऽहं सिद्धिरैश्वर्यदेषु च ॥ २८॥

विद्यासु बुद्धिरूपोऽहं चित्तं प्रकाशकारिणाम् ।
अहं मनश्च वेगानां मोहदेष्वभिमानकः ॥ २९॥

नराधिपो नराणां तु वर्णेषु ब्राह्मणोह्यहम् ।
आश्रमेषु तुरीयोऽहं पोषकेषु गृहस्थकः ॥ ३०॥

त्यागिनामवधूतोऽहं तिथीनां च चतुर्थिका ।
प्रजापतिषु दक्षोऽहं ब्रह्मर्षिषु भृगुस्तथा ॥ ३१॥

नारदो दैवतर्षीणां दत्तोऽवधूतरूपिणाम् ।
कपिलस्तत्त्वविज्ञानां योगिनां शुक एव यः ॥ ३२॥

जनकोऽहं विदेहानां निःसङ्गेषु महामुने ।
सनकादय एवाऽहं ज्ञानिनां बादरायणः ॥ ३३॥

वसिष्ठः कर्मकर्तॄणां गाणपत्येषु मुद्गलः ।
भृशुण्डी चैकनिष्ठेषु ब्रह्मिष्ठानां बृहस्पतिः ॥ ३४॥

अन्नानां तिलरूपोऽहं गव्यानां घृतमञ्जसा ।
मधु सर्वरसानां च मकरो जलजात्मनाम् ॥ ३५॥

कौमण्डली नदीनां च तीर्थेषु गाणपं परम् ।
क्षेत्राणां मयूरक्षेत्रं काशिराजः सुबुद्धिषु ॥ ३६॥

मयूरेशोऽवताराणां गार्ग्य उपासकात्मनाम् ।
ध्याननिष्ठेषु सर्वेषु गृत्समदोऽहमेव च ॥ ३७॥

सुबोधौ दैत्यजातीनां ज्ञानारिर्द्वेषकारिणाम् ।
दुर्जयेषु मनश्चाहं वर्णेष्वोङ्कार एव सः ॥ ३८॥

शुक्रोहं भाविकेष्वेव त्रिशिराः शुद्धचेतसाम् ।

उपदेशप्रदातॄणां याज्ञवल्क्यः प्रतापवान् ॥ ३९॥

पौराणिकेषु सूतोऽहं श्रोतॄणां शौनको मुनिः ।
सेनानीनामहं स्कन्दो विष्णुर्यशस्विनामहम् ॥ ४०॥

पापेष्वनृतरूपोऽहं कलहो भेदधारिणाम् ।
प्राप्तिषु लोभरूपोऽहं मणीनां चिन्तितार्थदः ॥ ४१॥

ज्ञानं पवित्रं भावानां सामगायकधर्मिणाम् ।
वेदेष्वथर्वसंज्ञोऽहं शस्त्रेषु परशुः परः ॥ ४२॥

निर्लेपानामहं साक्षी राजश्रीषु गजस्तथा ।
विषयो भ्रान्तिदानां च रम्भा ह्यप्सरसामहम् ॥ ४३॥

गन्धर्वाणां चित्ररथो वैद्यानां वैद्यनायकः ।
धन्वन्तरिस्तु भिषजां समुद्रः सरसात्मनाम् ॥ ४४॥

स्रोतसां जाह्नवी विप्र मन्त्राणामेकवर्णजः ।
सूक्तेषु ब्राह्मणस्पत्यं यज्ञेषु ज्ञानरूपधृक् ॥ ४२॥

प्राणेषु तु समानोऽहं शक्तिः शक्तिमतामहम् ।
बृहदारण्यकं विद्धि नानोपनिषदां परम् ॥ ४६॥

शास्त्रेषु योगशास्त्रं च पुराणेषु च मौद्गलम् ।
अरण्यानां महारण्यं दण्डकाख्यमहं परम् ॥ ४७॥

नियन्तॄणामहं दण्डो मायाऽहं भावकारिणाम् ।
स्मृतीनां याज्ञवल्क्यस्य स्मृतिरेव परा मता ॥ ४८॥

गायत्री छन्दसां विप्र स्वानन्दो नगरात्मनाम् ।
व्याकरणमङ्गभूतेषु कलासु योगदा ह्यहम् ॥ ४९॥

नीतिज्ञेषु तथा काव्यो वृषभो भूमिधारिणाम् ।
नन्दिकेशो गवां चाहं नग्नो भैरवभाविनाम् ॥ ५०॥

एवं नानाविधाऽऽकारा विभूतीर्गणपस्य या ।
कथितुं नैव शक्या सा सारा सङ्कथिता मया ॥ ५१॥

यद्यच्छ्रेष्ठतमं विप्र सा विभूतिर्न संशयः ।
लोकेषु गणराजस्य तां भावय विशेषतः ॥ ५२॥

मुद्गल उवाच ।
एवमुक्त्वा गणेशानो विरराम प्रजापते ।
नारदस्तं प्रणम्यैव जगाम तादृशोऽभवत् ॥ ५३॥

य इमां श्रावयेद्दक्ष शृणुयाद्वा प्रयत्नतः ।
न मोहं स लभेत् क्वापि ज्ञात्वा सामर्थ्यजं महः ॥ ५४॥

अपारमहिमायुक्ता जीवाश्च परमेश्वराः ।
ते सर्वे विघ्नराजस्य विभूतिपदधारकाः ॥ ५५॥

एवं ज्ञात्वा गणेशानं ये भजन्ति मनीषिणः ।
ते सर्वे ब्रह्मभूताश्च भविष्यन्ति प्रजापते ॥ ५६॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ ९.१०
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु षष्ठोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).६

७. तत्त्वविचारयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.११ तत्त्वविचारयोगो नाम एकादशोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
त्वया प्रोक्तः पुरा विप्र विचारो ब्रह्मणः परः ।
तं कृत्वा योगमाप्नोति तद्वदस्व हितावहम् ॥ १॥

क्रियया शुद्धचित्तो यो नरो ब्रह्मपरायणः ।
सर्वत्र ब्रह्मरूपं यद्विधिना केन पश्यति ॥ २॥

मुद्गल उवाच ।
बाह्यान्तरां क्रियां कृत्वा शुद्धचित्तो नरोत्तमः ।
तत्त्वविचारमार्गेण पश्यति ब्रह्म शाश्वतम् ॥ ३॥

तत्तेऽहं कथयिष्यामि तत्त्वज्ञानं प्रजापते ।
आदौ योगिजनानां यत् साधनं योगदायकम् ॥ ४॥

पृथ्वी जलं तथा तेजो वायुराकाशमेव यत् ।

पञ्चभूतमयो देहः प्रकृतिः सा च पञ्चधा ॥ ५॥

क्रियारूपा महाभागा नानाभेदपरायणा ।
विभज्यात्मानमेवं सा क्रीडति विविधे रता ॥ ६॥

भूतानामेकभावाख्या पञ्चानां ज्ञानरूपिणी ।
प्रकृतिर्हृदि संस्था सा जीवभावधरा परा ॥ ७॥

तया ज्ञानं भवेत् सर्वं नानाविवेकदायकम् ।
तदाधारं जगत् सर्वमेकरूपा प्रकीर्तिता ॥ ८॥

तयोर्योगे प्रजानाथ ब्रह्मैवमभिधीयते ।
क्रियाज्ञानस्वरूपाख्यं द्वन्द्वहीनं परात्परम् ॥ ९॥

तदेव पञ्चधा जातं शृणु तद्योगदायकम् ।
स्थूलं सूक्ष्मं समं चात्मप्रतीतं बिन्दुसंज्ञितम् ॥ १०॥

समष्टिव्यष्टिभावेन द्विविधं ब्रह्म कथ्यते ।
पृथक्त्वेन स्वयं भाति पञ्चसु पञ्चभेदतः ॥ ११॥

स्थूलं जागृन्मयं ब्रह्म तदेव द्विविधं मतम् ।
विश्वाख्यं व्यष्टिरूपेण वैश्वानरं समष्टिगम् ॥ १२॥

अण्डेषु विविधा रूपा जन्तवो दृष्टिगोचराः ।
जागृद्भावधराः सर्वे विश्वात्मका उदाहृताः ॥ १३॥

तस्य बोधं प्रवक्ष्यामि सुगमार्थप्रकाशकम् ।
क्रियात्मकेषु देहेषु क्रियारूपा भवन्ति ते ॥ १४॥

ज्ञानात्मकेषु देहेषु ज्ञानरूपधरा मताः ।
उभयोर्योगभावेन विश्वाख्यास्ते प्रकीर्तिताः ॥ १५॥

बाह्यदेहस्य भो दक्ष वितस्तिर्यादृशी भवेत् ।
तावन्मानेन सर्वेषां ज्ञानदेहो हृदि स्थितः ॥ १६॥

विराट् जागृत् स्वरूपस्थो वैश्वानर इति स्मृतः ।
व्यापकात्मकदेहेन तिष्ठति विश्वभाविषु ॥ १७॥

तस्यापि द्विविधो देहः क्रियाज्ञानप्रभेदतः ।
तयोर्योगे समाख्यातो वैश्वानरश्च तन्मयः ॥ १८॥

विश्ववैश्वानरयोश्च योगे ब्रह्म प्रकीर्तितम् ।
जागृद्भावधरं पूर्णं स्थूलभूतप्रकाशकम् ॥ १९॥

एतत् स्थूलस्य तत्त्वं ते कथितं तु समासतः ।
तत्र तत्त्वविधिं भिन्नं शृणु योगसमाधिदम् ॥ २०॥

जन्ममृत्युयुतं यच्च नानाभावपरायणम् ।
त्वम्पदाख्यं प्रजानाथ विद्धि तत् सर्वभावगम् ॥ २१॥

जन्ममृत्युविहीनं यदेकरूपं प्रकीर्तितम् ।
तत्पदाख्यं च तद्विद्धि परं सर्वात्मधारकम् ॥ २२॥

तयोर्योगे भवेत्तत्वं तदेवासिपदं परम् ।
द्वन्द्वभावविहीनं यद् द्वन्द्वरूपप्रकाशकम् ॥ २३॥

त्वम्पदं क्रियया युक्तं ज्ञानाख्यं तत्पदं भवेत् ।
तयोर्योगे भवेद्विश्वं तत्त्वरूपं न संशयः ॥ २४॥

एवं वैश्वानराख्यं त्वं जानीहि तत्त्वसंज्ञितम् ।
क्रियाज्ञानसमायोगे तयोः प्रकाशकारकम् ॥ २५॥

अथान्यच्छृणु दक्ष त्वं तत्त्वरूपं पुरातनम् ।
विश्वाख्या जन्तवः सर्वे नानाभावात्मका बुधैः ॥ २६॥

जन्ममृत्युयुताः प्रोक्तास्त्वम्पदधारका मताः ।
वैश्वानरस्त्वम्पदश्चैकरूपाद्व्यापको मतः ॥ २७॥

तयोरभेदभावे यद्ब्रह्मतत्त्वं प्रकीर्त्यते ।
जागृद्भावधरं पूर्णं स्थूलभावपरायणम् ॥ २८॥

एवं नानाविभागेषु ज्ञातव्यं तत्त्वरूपकम् ।
सूक्ष्मादिषु प्रजानाथ ब्रह्मसौख्यप्रदायकम् ॥ २९॥

अथ सूक्ष्मं प्रवक्ष्यामि योगमार्गप्रसिद्धये ।
शुद्धचित्तप्रभावेण तज्ज्ञानं तन्मयं भवेत् ॥ ३०॥

बाह्यं स्थूलं विशेषेण जागृदन्नमयं परम् ।
आन्तरं स्वप्नभावाख्यं सूक्ष्मं जानीहि मानद ॥ ३१॥

प्राणो दशविधः प्रोक्तः सूक्ष्मरूपोऽतरे स्थितः ।
तस्मात् सूक्ष्मं मनः प्रोक्तं प्राणान्तः संव्यवस्थितम् ॥ ३२॥

तस्मात् सूक्ष्मं च विज्ञानं देहद्वन्द्वज्ञमुत्तमम् ।
मनोऽन्तरे स्थितं पूर्णं तदन्तर्न च विद्यते ॥ ३३॥

त्रिविधं कोशसंयुक्तं स्वप्नं सूक्ष्मस्वरूपकम् ।
सर्वान्तरे स्थितं ब्रह्म द्वन्द्वमायाप्रचालकम् ॥ ३४॥

क्रियारूपस्तथा देहः सूक्ष्मभूतमयः स्मृतः ।
सर्वान्तरे समास्थाय कल्पिताभोगकारकः ॥ ३५॥

ज्ञानदेहः समाख्यातः सदैकभावधारकः ।
पूर्ववत् सर्वं विज्ञेयं सूक्ष्ममायाप्रकाशकम् ॥ ३६॥

भिन्नभावधराः सर्वे जन्तवः स्वप्नगाः पराः ।
तैजसास्ते मताः शास्त्रे क्रियाज्ञानप्रकाशकाः ॥ ३७॥

विराट् तत्र समाख्यातो हिरण्यगर्भसंज्ञितः ।
व्यापकः स्वप्नभावेषु नानाजन्तुप्रचालकः ॥ ३८॥

तयोरभेदभावे यद्ब्रह्म स्वप्नात्मकं परम् ।
सूक्ष्ममायाप्रकाशत्वात् सूक्ष्मं तत् कथ्यते बुधैः ॥ ३९॥

पूर्ववत्तत्त्वभावश्च विज्ञेयः सूक्ष्मगः परः ।
शुद्धचित्तप्रभावेण साक्षात्कारं करोति सः ॥ ४०॥

अतः परं समाख्यं यद्ब्रह्म सुषुप्तिसंज्ञितम् ।
कथयामि महाप्रीत्या लोकानामुपकारकम् ॥ ४१॥

बाह्यं जागृन्मयं दक्ष वपुः सर्वत्र पठ्यते ।
आन्तरं स्वप्नमित्युक्तं तयोर्योगे समात्मकम् ॥ ४२॥

बाह्यान्तरैकभावाख्यं बाह्यान्तरविवर्जितम् ।
आनन्दकोशगं साम्यं कृतं भूतैर्गुणात्मकैः ॥ ४३॥

जागृत्त्यक्त्वा नरो यस्तु स्वप्नं गच्छति तत्र सः ।
तयोः सन्धिं समाश्रित्य सुषुप्तिर्जायते परा ॥ ४४॥

तथा स्वप्नं परित्यज्य जागृतिं गच्छति स्वयम् ।
तयोः सन्धिं समास्थाय तिष्ठति सा सुषुप्तिका ॥ ४५॥

यत्र सुप्तो नरो दक्ष ज्ञानयुक्तो भवत्यसौ ।

न जानाति स्वकं चान्यं स्वप्नं नैव प्रपश्यति ॥ ४६॥

सा सुषुप्तिः समाख्याता निद्रां संश्रित्य तिष्ठति ।
जागृतिस्वप्नबोधं या करोति सा सुषुप्तिका ॥ ४७॥

सा द्विधा मायया युक्ता प्राज्ञेश्वरस्वभावतः ।
भिन्नदेहधराणां तु प्रज्ञाख्या सा प्रकीर्तिता ॥ ४८॥

विराड्रूपधरा नित्या सेश्वराख्या प्रकथ्यते ।
ब्रह्मरूपा तयोर्योगे तत्त्वसंज्ञा यथा पुरा ॥ ४९॥

अथ तुरीयरूपं ते कथयामि समासतः ।
नादरूपधरं भूततन्मात्राभेदमञ्जसा ॥ ५०॥

व्यवस्थासंश्रितं पूर्णं त्रिषु साक्षिवदुच्यते ।
तस्यानुभवमाहात्म्यं कथयामि हिताय ते ॥ ५१॥

मया जागृन्मयं भुक्तं मया स्वप्नं विलोकितम् ।
निद्रायां न मया किञ्चिज्ज्ञातं वदति यः स वै ॥ ५२॥

यदा जागर्ति विश्वस्थस्तदा द्वाभ्यां विवर्जितः ।
यदा स्वपिति स द्वाभ्यां हीनस्तिष्ठति निश्चितम् ॥ ५३॥

यदा सुषुप्तिसंस्थोऽयं तदा द्वाभ्यां विवर्जितः ।
एवं भेदप्रकारैः स व्यवस्थासंयुतो मतः ॥ ५४॥

तस्य तत्त्वं प्रवक्ष्यामि वैश्वतैजसप्राज्ञगः ।
त्वम्पदाख्यः समाख्यातो नादरूपधरः प्रभुः ॥ ५५॥

त्रिविराण्मय एवासौ तत्पदाख्यः प्रकीर्त्यते ।
तयोरभेदभावे स तत्त्वरूपोऽस्मितामयः ॥ ५६॥

अवस्थानां समायोगो नादस्तुरीयधारकः ।
सदैकभावसंयुक्तः सर्वत्राऽसौ विराजति ॥ ५७॥

न बाह्यो नांऽऽतरस्थोऽयं नोभयात्मक उच्यते ।
अहमित्येव कोशात्माऽस्मिताख्यः परमेश्वरः ॥ ५८॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि बिन्दुतत्त्वं सुसौख्यदम् ।
पञ्चमं ब्रह्मसंज्ञं तत् देहानां देहगं परम् ॥ ५९॥

व्यवस्थामयसंस्थं यत्त्वम्पदस्थं प्रकथ्यते ।
तुरीयसंज्ञितं देहं तत्पदाख्यं प्रकीर्तितम् ॥ ६० ॥

तयोरभेदभावे यत्तत्त्वं योगमयं परम् ।
चतुर्षु संस्थितं पूर्णं चतुर्भिर्वर्जितं सदा ॥ ६१ ॥

एवं तत्त्वविचारेण शमदमपरायणः ।
सङ्कल्पजान् सदा कामांस्त्यक्त्वा योगमयो भवेत् ॥ ६२ ॥

सर्वत्र ब्रह्मसंस्थं यत् पश्येत्तन्नात्र संशयः ।
तत्त्वरूपधरं पूर्णं तत्त्वविचारतः सदा ॥ ६३ ॥

अथान्यत्तत्त्वमार्गं ते कथयिष्यामि सर्वदम् ।
बिन्दुस्त्वम्पदसंज्ञस्थः सोऽहं तत्पदगं मतम् ॥ ६४ ॥

तयोर्योगे प्रजानाथ बोधस्तत्त्वमयः स्मृतः ।
मनोवाणीविहीनत्वात् दृश्यते योगिना परः ॥ ६५ ॥

बोधस्त्वम्पदरूपश्च विबोधस्तत्पदात्मकः ।
तयोर्योगे स्वसंवेद्यं तत्त्वं वेदे प्रकीर्तितम् ॥ ६६ ॥

असत्त्वम्पदरूपं सत्तत्पदस्थमुदुच्यते ।
तयोर्योगे समं ब्रह्म तत्त्वं योगप्रदं मतम् ॥ ६७ ॥

समं त्वम्पदसंज्ञस्थमव्यक्तं तत्पदस्थितम् ।
तयोर्योगे तथा तत्त्वं स्वानन्दाख्यं प्रकीर्तितम् ॥ ६८ ॥

स्वानन्दस्त्वम्पदाख्यश्चायोगस्तत्पदमुच्यते ।
तयोर्योगे परं तत्त्वं पूर्णयोगमयं मतम् ॥ ६९ ॥

सिद्धिस्त्वम्पदगा प्रोक्ता बुद्धिस्तत्पदगा मता ।
तयोर्योगे गणेशानस्तत्त्वरूपः प्रकथ्यते ॥ ७० ॥

एवं नानामतैर्युक्ता वेदान्तार्थविचक्षणाः ।
तत्त्वं वदन्ति दक्ष त्वं जानीहि नात्र संशयः ॥ ७१ ॥

अनन्तभावसंयुक्तं त्वम्पदं विद्धि सर्वदा ।
अकल्पितं तत्पदाख्यं तयोर्योगे परं भवेत् ॥ ७२ ॥

इदं सारं रहस्यं ते कथितं योगदं परम् ।
येन सर्वत्र योगं स सम्पश्येज्ज्ञानचक्षुषा ॥ ७३ ॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन तत्त्वविचारयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ९.११
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु सप्तमोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).७

८. शुक्लकृष्णगतियोगो नाम अष्टमोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.१२ शुक्लकृष्णगतियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
शुक्लां कृष्णां गतिं ब्रूहि याभ्यां मुक्तिमवाप्नुयात् ।
संसारं च तथा योगिन् दयया सर्वतारक ॥ १॥

मुद्गल उवाच ।
कर्मत्वं त्रिविधं विद्धि कर्माकर्मविकर्मगम् ।
स्वधर्मवर्जितं सर्वं कर्म विकर्मसंज्ञकम् ॥ २॥

स्वधर्मसंयुतं कर्म भोगवासनया युतम् ।
कर्मसंज्ञं विजानीहि कृष्णगतिपदप्रदम् ॥ ३॥

ब्रह्मार्पणतया कर्म स्वधर्मस्थं भवेत् परम् ।
शुक्लगतिमयं विद्धि मुक्तिदं तदकर्मकम् ॥ ४॥

आग्नेयं ज्योतिरयनमुत्तराख्यं दिवा तथा ।
शुक्लगतिमयं सर्वं जानीहि मुक्तिदायकम् ॥ ५॥

चान्द्रं ज्योतिर्धूमरात्री दक्षिणायनमेव यत् ।
कृष्णगतिस्वरूपं तज्जानीहि जनिमृत्युदम् ॥ ६॥

तयोर्भेदं प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ।
येन द्वैधं परित्यज्य ब्रह्मणि निरतो भवेत् ॥ ७॥

निःकामिकं कर्म कृत्वा मृतो नरो यदा भवेत् ।
रात्रौ स दक्षिणार्के वा न तं गृह्णन्ति देवताः ॥ ८॥

देवभोगांस्तिरस्कृत्य ब्रह्मार्पणपरायणम् ।

नरं तं किं करिष्यन्ति देवाः स्वर्गसुखप्रदाः ॥ ९॥

अतो दाहे स वै दक्ष अग्निज्योतिःस्थगो भवेत् ।
दिवसे समनुप्राप्ते दिवा दैवतगस्तथा ॥ १०॥

उत्तरायणसम्भूते स गच्छेद्भानुमण्डले ।
प्रलये मण्डलस्यैव नाशे पुरुषगो भवेत् ॥ ११॥

महाप्रलयवेलायां प्रकृतेः पुरुषस्य च ।
नाशे ब्रह्मणि गच्छेत् स ब्रह्मभूतो भवेत्ततः ॥ १२॥

सकामकं कर्म कृत्वा दिवसे उत्तरायणे ।
मृतं नरं न तं भानुर्गृह्णाति कामनायुतम् ॥ १३॥

सदाघे धूमसंस्थश्च यदा रात्रिः समागता ।
तदा तस्यां समाश्रित्य तथा तिष्ठेत् प्रजापते ॥ १४॥

दक्षिणायनमानन्दादागतं वीक्ष्य तत्क्षणात् ।
विमानवरमारुह्य गच्छेत् स्वर्गं विहायसा ॥ १५॥

चान्द्रं ज्योतिः समाश्रित्य भोगान् भुङ्क्ते स्वकर्मजान् ।
कर्मप्रमाणमार्गेण नानास्वर्गपरायणः ॥ १६॥

विधिं तत्र प्रवक्ष्यामि चन्द्रकलासमुद्भवम् ।
अमृतं देवलोकेषु स्वर्गेषु भोगदं परम् ॥ १७॥

इह कर्म कृतं पूर्णं नरैस्तदमृतात्मकम् ।
भवति चन्द्रगं सर्वं तेन कलायुतो भवेत् ॥ १८॥

शुक्लपक्षे क्रमेणायमेकैककलया प्रभुः ।
वृद्धियुक्तः स्वयम्पूर्णः पूर्णिमायां प्रदृश्यते ॥ १९॥

कृष्णपक्षे सुराः सर्वे क्रमेणामृतभोजिनः ।
पिबन्ति चन्द्रसंस्थं तदमृतं तृप्तिकारकम् ॥ २०॥

तेन तृप्तियुताः सर्वे भवन्ति मासमानतः ।
अमायां पतितश्चन्द्र ओषधीषु न संशयः ॥ २१॥

अत ओषधयश्छेद्या नरेण नैव निश्चितम् ।
अमायां चन्द्रसंयोगयुक्ताः सुखपरायणाः ॥ २२॥

अतश्चन्द्रभवं सर्वममृतं देवभूमिषु ।
चान्द्रः स्वर्ग इति प्रोक्तस्तेनैवं वेदवादिभिः ॥ २३॥

देवानां विविधानां स कर्म कृत्वा सकामकम् ।
कर्माङ्गदेवमभ्यर्च्य गच्छेत् समर्प्य तत्क्रियाम् ॥ २४॥

तत्तल्लोकसुखं भुक्त्वा नानाभोगसमन्वितम् ।
भोगान्ते पुनरेवाऽसौ मेघमण्डलगो भवेत् ॥ २५॥

तत्र जलमयो भूत्वा पतेद् वृष्ट्या स भूमिषु ।
तत ओषधिगो भूत्वा भवेदन्नमयस्ततः ॥ २६॥

ततो वीर्यं समाश्रित्य गच्छेत् स जठरे स्त्रियः ।
तत्र तत्त्वानि तं दक्ष आविशन्ति न संशयः ॥ २७॥

क्षेत्रज्ञः संस्थितस्तत्र तत्त्वैः क्षेत्रं विनिर्ममे ।
विधिं तस्य प्रवक्ष्यामि गर्भोपनिषदि भवम् ॥ २८॥

तत्रैकदिवसेनैव स्त्रीवीर्ये रक्तसंश्रिते ।
तस्मिन् सम्मिलनं कृत्वा तदाकारो भवेन्नरः ॥ २९॥

ततस्त्रिदिवसैः सोऽपि फेनरूपो भवेन्नरः ।
बुद्बुदः पञ्चदिवसैः पेशी सप्तदिनैस्तथा ॥ ३०॥

ततश्चतुर्दशैः सोऽपि दिवसैः फुल्लतां गतः ।
पञ्चविंशतिभिस्तत्र मांसरूपो भवेत् स्वयम् ॥ ३१॥

मासेन कठिनत्वं स प्रगच्छेत्तत्र संस्थितः ।
द्विमासाभ्यां शिरो युक्तो भवेत्तत्र प्रजापते ॥ ३२॥

त्रिमासैः कण्ठसंयुक्तश्चतुर्मासैस्त्वचा युतः ।
पञ्चमासैर्भवेज्जन्तुरिन्द्रियैः संयुतः क्रमात् ॥ ३३॥

अवयवादिसंयुक्तो नखरोमसमन्वितः ।
भवेन् मुखेन संयुक्तो मासैः षड्भिर्न संशयः ॥ ३४॥

तत इन्द्रियसम्भूतं ज्ञानं भवेत् क्रमेण वै ।
षण्मासैः परिपूर्णैश्चाऽऽकृतिः पूर्णा भवेत् परा ॥ ३५॥

पूर्वकर्मानुसारेण यादृशी योनिराभवेत् ।
तादृशाकृतिसंयुक्त इन्द्रियैश्च समन्वितः ॥ ३६॥

सप्तमासैर्भवेज्जन्तुश्चेतनया समन्वितः ।
उदरे प्रचरेत् सोऽपि मातुर्दुःखसमन्वितः ॥ ३७॥

अवकाशविहीनः स पीडितो जन्तुभिः सदा ।
मूर्च्छां गच्छेत् पुनः संज्ञां कोमलोऽतीव मानवः ॥ ३८॥

अष्टमासैस्ततस्तत्र बुद्धियुक्तो भवेन्नरः ।
साङ्ख्ययोगपरो भूत्वा ध्यायेद्ब्रह्म सनातनम् ॥ ३९॥

अतिसङ्कोचभावेन पीडितो जन्तुभिस्तथा ।
मातुर्भक्ष्यान्नदोषैः स वेदनासंयुतो भवेत् ॥ ४०॥

गर्भदुःखं स विज्ञाय तन्निवृत्त्यर्थमादरात् ।
साङ्ख्ययोगपरो भूत्वा भजेत्तं गणनायकम् ॥ ४१॥

ततस्तत्र भवेत्तस्य ज्ञानं परमसौख्यदम् ।
तेनानन्तभवानां स दृष्ट्वा दुःखं निवृत्तिगः ॥ ४२॥

अनन्यमनसा देवं स्तुयात् स्तोत्रैर्महामतिः ।
गर्भवासप्रशान्त्यर्थं ब्रह्म भूयार्थमादरात् ॥ ४३॥

गर्भ उवाच ।
नमस्ते गणनाथाय ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे ।
अनाथानां प्रणाथाय विघ्नेशाय नमो नमः ॥ ४४॥

ज्येष्ठराजाय देवाय देवदेवेशमूर्तये ।
अनादये परेशाय चादिपूज्याय ते नमः ॥ ४५॥

सर्वपूज्याय सर्वेषां सर्वरूपाय ते नमः ।
सर्वादये परब्रह्मन् सर्वेशाय नमो नमः ॥ ४६॥

गजाकारस्वरूपाय गजाकारमयाय ते ।
गजमस्तकधाराय गजेशाय नमो नमः ॥ ४७॥

आदिमध्यान्तभावाय स्वानन्दपतये नमः ।
आदिमध्यान्तहीनाय त्वादिमध्यान्तगाय ते ॥ ४८॥

सिद्धिबुद्धिप्रदात्रे च सिद्धिबुद्धिविहारिणे ।
सिद्धिबुद्धिमयायैव ब्रह्मेशाय नमो नमः ॥ ४९॥

शिवाय शक्तये चैव विष्णवे भानुरूपिणे ।
मायिनां मायया नाथ मोहदाय नमो नमः ॥ ५० ॥

किं स्तौमि त्वां गणाधीश यत्र वेदादयोऽपरे ।
योगिनः शान्तिमापन्ना अतस्त्वां प्रणमाम्यहम् ॥ ५१ ॥

रक्ष मां गर्भदुःखात्त्वं त्वामेव शरणागतम् ।
जन्ममृत्युविहीनं वै कुरुष्व ते पदप्रियम् ॥ ५२ ॥

एवं संस्तुतवन्तं तं नवमासादनन्तरम् ।
प्रसूतिजो महावायुर्बहिः कुर्यान्नरं क्षणात् ॥ ५३ ॥

वायुना चालितः सोऽपि मुमूर्च्छ दुःखसंयुतः ।
सङ्कीर्णाङ्गः पतेज्जन्तुर्धरण्यां योनिमार्गतः ॥ ५४ ॥

भवेत् स सावधानोऽत्र विस्मृतो ज्ञानमुत्तमम् ।
बालभावधरः कुर्याद्रोदनं धरणीतले ॥ ५५ ॥

फलहीनं भवेत् सर्वं गर्भागारकृतं महत् ।
ज्ञानादिकमतो भूमौ साधयेत् सर्वमञ्जसा ॥ ५६ ॥

न साधितं नरेणात्र कर्मभूमौ प्रजापते ।
ज्ञानादिकं तदा सोऽपि गर्भजं दुःखमश्नुते ॥ ५७ ॥

एवं कृष्णा गतिश्चैव कथिता ते विशेषतः ।
जन्ममृत्युकरी जन्तोः सुखदुःखप्रदायिनी ॥ ५८ ॥

इदं गर्भकृतं स्तोत्रं यः पठिष्यति मानवः ।
स भुक्त्वा सकलान् भोगानन्ते स्वानन्दगो भवेत् ॥ ५९ ॥

न कदाचिल्लभेत् सोऽपि गर्भवासं प्रजापते ।
अतो विशेषतो जन्तुर्निरन्तरमिदं जपेत् ॥ ६० ॥

अधुना कथयिष्यामि ह्यन्यमर्थं सुखप्रदम् ।
शुक्लकृष्णगतिसंस्थं येन ज्ञानं तयोर्भवेत् ॥ ६१ ॥

भुक्तिमुक्तिप्रलोभार्थं नरः कुर्यान्निरन्तरम् ।
कर्म स्वधर्मसंयुक्तो नानादैवं स योगवित् ॥ ६२ ॥

उत्तरायणगे भानौ दिवसे वा मृतो भवेत् ।
स चाग्निलोकमासाद्य तपोयुक्तो भवेत् सदा ॥ ६३ ॥

तत्र भोगेप्सुतां ज्वाल्य गच्छेच्छक्तिं महामतिः ।
तत्राभिमानमृत्सृज्य गच्छेत् दिवं दिवाकरम् ॥ ६४॥

अतिध्यानेन संयुक्तस्तत्रात्मानं स चिन्तयेत् ।
अन्तरात्मानमुत्सृज्य गच्छेद्विकुण्ठमेव च ॥ ६५॥

तत्रानन्दं परित्यज्य शिवं गच्छेन्न संशयः ।
तत्र साक्षित्वमुत्सृज्य गच्छेत् स्वानन्दमञ्जसा ॥ ६६॥

तत्र गणेश्वरं दृष्ट्वा ब्रह्मीभूतो नरो भवेत् ।
शुक्लगतिप्रभावेण कथितं ते प्रजापते ॥ ६७॥

यदा दक्षिणगे भानौ रात्रौ वा स मृतो भवेत् ।
भुक्तिमुक्तिपरः सोऽपि गच्छेत् स्वर्गं ततो नरः ॥ ६८॥

नानास्वर्गफलं भुक्त्वा स्वकर्मनिर्मितं नरः ।
पुनः पतेद्विधे भूमौ तत्र मोक्षरुचिर्भवेत् ॥ ६९॥

ततः शुक्लां समाश्रित्य मोक्षं गच्छेत् स योगवित् ।
एवं जानीहि भो दक्ष गत्योर्मार्गं पुरातनम् ॥ ७०॥

यदैकदेवतां श्रित्वा तद्भक्तस्तत्परः सदा ।
उपासनाविधानेन स्वधर्मस्थो भजेत् स ताम् ॥ ७१॥

स मृतः स्वेष्टदेवस्य लोकं गच्छेन्न संशयः ।
तत्क्षणाच्चन्द्रसूर्याख्यौ मार्गौ नैव प्रकीर्तितौ ॥ ७२॥

तत्र भोगान् प्रभुञ्जानः स पतेदिह निश्चितम् ।
त्रिगुणात्ममया देवास्तेषां नाशे प्रजापते ॥ ७३॥

यदा गणेश्वरं सोऽपि भजेदत्रैव मानवः ।
अन्ते स्वानन्दगो भूत्वा ब्रह्मीभूतो भविष्यति ॥ ७४॥

स्वानन्दो नाशहीनश्च सदा ब्रह्मसुखप्रदः ।
अतः स्वानन्दमाश्रित्य ब्रह्मीभूतो भविष्यति ॥ ७५॥

मरणे दाघहीनश्चेत्तेजस्तत्त्वं समाश्रितः ।
अथवा धूम्रतत्त्वं स शुक्लकृष्णगतिश्रितः ॥ ७६॥

पूर्ववत् सर्वमाख्यातं तस्य सर्वं प्रजापते ।

एवं विस्तरतो गत्योः कथितं ते प्रजापते ॥ ७७॥

अतो गणेश्वरं दक्ष समाश्रय हितप्रदम् ।
योगक्षेमं स ते कुर्यादनन्यचेतसः सदा ॥ ७८॥

न शुक्ला नैव कृष्णा ते भविष्यति गतिः कदा ।
ब्रह्मभूयमयं भावं प्राप्स्यसे नात्र संशयः ॥ ७९॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन शुक्लकृष्णगतियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ ९.१२
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु अष्टमोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).८

९. क्षेत्रक्षेत्रज्ञज्ञानयोगो नाम नवमोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.१३ क्षेत्रक्षेत्रज्ञज्ञानयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
क्षेत्रं वद महाभाग क्षेत्रज्ञं च तयोः परम् ।
सर्वगं ब्रह्म यत् प्रोक्तं येन ज्ञानं तयोर्भवेत् ॥ १॥

मुद्गल उवाच ।
देहं क्षेत्रमयं विद्धि देही क्षेत्रज्ञमञ्जसा ।
तयोर्योगे महद्ब्रह्म स्वत उत्थानसंज्ञितम् ॥ २॥

भूतानि पञ्चतन्मात्राः पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि तु ।
कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव वायवः पञ्च देवताः ॥ ३॥

इन्द्रियाणां दशैवाऽपि द्वेष इच्छा धृतिस्तथा ।
अव्यक्तं चेतना दुःखं सुखं मोहनमेव च ॥ ४॥

चित्तं बुद्धिः स्थूलसूक्ष्मे कारणं च तुरीयकम् ।
एतेषां योगभावे यत् क्षेत्रं तत् कथितं बुधैः ॥ ५॥

सदैकभावरूपश्च भेदैः संवर्जितः परः ।
क्षेत्रज्ञः क्षेत्रमास्थाय सर्वान्तर्यामितां दधे ॥ ६॥

तयोर्योगे परं ब्रह्म दृश्यादृश्यविवर्जितम् ।

दृश्यादृश्यमयं पूर्णं बोधरूपं प्रजापते ॥ ७॥

स्थूलसूक्ष्मसमात्माख्यैर्भावैर्माया विशेषतः ।
क्षेत्रज्ञं मोहयस्वाधीनं करोति नित्यमादरात् ॥ ८॥

चतुर्भेदैर्विशेषेण मोहितोऽत्यन्तमेव सः ।
अहं देहस्वरूपाख्यो मन्यते सततं मुधा ॥ ९॥

ततः क्षेत्रस्य भोगार्थं नानाकर्मपरायणः ।
त्रिगुणेषु भ्रमेणैव भ्रमतेऽहम्ममात्मकः ॥ १०॥

ततस्तमोगुणं त्यक्त्वा राजसं धारयेन्नरः ।
राजसं च ततस्त्यक्त्वा सात्त्विकः सम्भवेत् क्रमात् ॥ ११॥

ततस्तुरीयमाश्रित्य गणेशं स भजेत् परम् ।
सर्वगं पञ्चमं साध्यं ब्रह्मीभूतो भवेन्नरः ॥ १२॥

इह सौख्यप्रदं यच्च कर्म सञ्जायते सदा ।
पापरूपमयं तेन ज्ञायते न कदाचन ॥ १३॥

देहभोगकरं पूर्णं शिश्नोदरपरायणम् ।
तामसं तद्विजानीहि चान्ते नरकदं भवेत् ॥ १४॥

तत्र तामससंयुक्ता भुक्त्वा दुःखं महाद्भुतम् ।
पुना रोगादिसंयुक्ता भवन्ति नीचयोनिषु ॥ १५॥

काणमूकादिदोषैस्ते संयुक्ताः पापचेतसः ।
दरिद्रादिसमायुक्ता भोगैर्हीना भवन्त्यपि ॥ १६॥

पुनः पापसमाचारा भवन्ति यदि मानवाः ।
अन्ते यमस्य गेहे ते नरकस्थाः पुनः पुनः ॥ १७॥

अतस्तमोगुणस्थं स्वभावं त्यक्त्वा च मानवाः ।
धर्मार्थधृतिसंयुक्ता यतन्ते दैवयोगतः ॥ १८॥

विद्धि राजसगं भावं नरा भुवि सकामकम् ।
सततं कर्म कुर्वन्ति भोगदं धर्मसंयुताः ॥ १९॥

वासनासंयुतं कर्म स्वधर्मस्थं भवेत्किल ।
तदेव राजसं विद्धि नानाभावगतं परम् ॥ २०॥

राजसाः सर्वभोगं तु भुक्त्वा पुनः पतन्त्यपि ।
इह ये यादृशं कर्म कुर्वते तादृशं फलम् ॥ २१॥

अथवा स्वल्पभावेन कृतं राजससम्भवम् ।
कर्म तेन नरा भूमौ भवन्ते तत्क्षणात् पुनः ॥ २२॥

अथवा विविधास्ते ते योनिषु सम्भवन्त्यपि ।
नीचोच्चासु विशेषेण जन्ममृत्युपरायणाः ॥ २३॥

राजसानां प्रजानाथ नरको नैव विद्यते ।
स्थावरं जङ्गमं श्रित्वा भवन्ते जन्मसंयुताः ॥ २४॥

तत्र दुःखं सुखं नाना भुञ्जते नात्र संशयः ।
एवं राजसगं सर्वं कथितं ते समासतः ॥ २५॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि सात्विकं कामवर्जितम् ।
स्वधर्मस्था जना विद्धि तत्कुर्वन्ति निरन्तरम् ॥ २६॥

ब्रह्मार्पणतया यद्यद्भवति कर्म धर्मजम् ।
नानाविधं परं तत्तत् स्वात्त्विकं विद्धि मानद ॥ २७॥

तेन शुक्लगतिं श्रित्य गच्छन्ति मोक्षमञ्जसा ।
अतः सत्त्वगुणेनैव युक्ता भवन्ति मानवाः ॥ २८॥

अतः परं तुरीयं ते कथयामि समासतः ।
रसहीनस्वभावेन चित्तं देहसमन्वितम् ॥ २९॥

तदा भवति चेत्तुर्यं कर्म सञ्जायते परम् ।
नानाविधं जगत् सर्वं ब्रह्माकारं न संशयः ॥ ३०॥

यद्यत्तेन कृतं कर्म तदेव ब्रह्मदं भवेत् ।
स्तुतिनिन्दादिकं किञ्चिन्नैव तत्र प्रकीर्तितम् ॥ ३१॥

देवभक्तादिकं दक्ष नैव तुर्ये प्रतिष्ठितम् ।
ब्रह्मणि समभावेन वर्तते सर्वदा स्वयम् ॥ ३२॥

अन्तरे सर्वभावेषु पश्यति विश्वरूपिणम् ।
तदा तुरीयगं कर्म क्वचिद्भवति नान्यथा ॥ ३३॥

एवं सर्वसमत्वेन यद्भवेत्तत्तुरीयकम् ।
कर्म प्रारब्धयोगेन ब्रह्मणो रसभावतः ॥ ३४॥

अन्तेऽस्मितामये तेन लीनो भवति मानवः ।
महाकारणभावेन भवेत् त्रिगुणचालकः ॥ ३५॥

अतः परमहं कर्म कैवल्यं कथयामि ते ।
निषेधविधिहीनं यद्भवते कर्म स्वेच्छया ॥ ३६॥

ब्रह्मभूयमयं विद्धि पञ्चमं योगिसम्मतम् ।
कर्ता देहो न सन्देहस्तुरीयं प्रेरकं मतम् ॥ ३७॥

कुतस्तत्र व्यवस्थाख्यं तुरीयं वर्तते परे ।
चतुर्विधं येन सृष्टमिदं सर्वं स्वलीलया ॥ ३८॥

स एव कर्तृभावेन कारयितृप्रभावतः ।
तत्र तिष्ठति कोऽहं तु कुतो ब्रह्मविचारतः ॥ ३९॥

नाहं नरो न वै ब्रह्म मया साध्यं निरन्तरम् ।
भ्रान्त्या सर्वं न सन्देहो दृश्यते मायया मयि ॥ ४०॥

स्वेच्छया खेलति ब्रह्म चतुर्भेदमयं परम् ।
शुभाशुभं तस्य नास्ति वृथाऽहन्तां त्यजेन्नरः ॥ ४१॥

अनेनानुभवेनैव शान्त्या संवर्तते नरः ।
रसं सर्वत्र सन्त्यज्य ब्रह्मणो रसधारकः ॥ ४२॥

एवं चतुर्विधे भावे स्थितं देहिस्वरूपकम् ।
देहभ्रान्तिविहीनं तत्कृत्वा सोऽहम्परो भवेत् ॥ ४३॥

एवं क्रमेण योगीन्द्रो भवेद्योगान्नरोत्तमः ।
कथितं विस्तरात् सर्वं क्षेत्रक्षेत्रज्ञसाधनम् ॥ ४४॥

अथ वर्णाश्रमाचारं शृणु सर्वसुखप्रदम् ।
येन धर्मार्थकामांश्च लभेन् मोक्षं नरोत्तमः ॥ ४५॥

चित्तेन्द्रियाणि वश्यानि क्षमार्जवतपांसि च ।
शौचं श्रुतिस्मृतीनां वै ज्ञानं यत्र प्रतिष्ठति ॥ ४६॥

वेदाधारविहीनं यन्न करोति कदाचन ।
सदा ब्रह्मपरो यस्माद्ब्राह्मणः स च संस्मृतः ॥ ४७॥

शौर्यं दाक्ष्यं तथा दार्ढ्यं युद्धे सम्मुखता सदा ।

शरण्यरक्षणं नित्यं प्रभुत्वं दण्डधारणम् ॥ ४८॥

धृतिः क्षात्रं सदा तेजश्चित्तमौदार्यसंयुतम् ।
सुनीत्या पालनं पञ्च कर्मयुक्तः स बाहुजः ॥ ४९॥

क्रयविक्रयकौ नित्यं वस्तूनां भूमिकर्षणम् ।
गवां पालनकं त्रेधा कर्मयुक्तः स वैश्यकः ॥ ५०॥

त्रिवर्णसेवनं दानं नाममन्त्रं जपेत् परम् ।
पुराणश्रवणं शौद्रं कर्म पौराणिकं द्विजात् ॥ ५१॥

अन्त्यजानां पुराणोक्तं कर्म विप्रमुखोद्गतम् ।
नैव शूद्रसमं चान्यदस्पर्शत्वं द्विजादिषु ॥ ५२॥

कृतोपवीतको विप्रः क्षत्रियो वैश्य एव यः ।
वेदादिकं समभ्यस्यन् ब्रह्मचर्ययुतो भवेत् ॥ ५३॥

भिक्षाशनो भवेन्नित्यं गुरोराज्ञावशानुगः ।
गायत्रीं सञ्जपेन्नित्यं त्रिकालेषु च रोमधृक् ॥ ५४॥

सायं प्रातश्च जुहुयात् हविर्नित्यं जितेन्द्रियः ।
षोडशाब्दं द्वादशाब्दं ब्रह्मचर्यं चरेत् परम् ॥ ५५॥

पञ्चयज्ञपरो नित्यं नैमित्तं स समाचरेत् ।
कृतदारः प्रजार्थं स ऋतुगामी भवेद् गृही ॥ ५६॥

स्त्रीसङ्गं सम्परित्यज्य स्त्रिया युक्तो वसेद्वनम् ।
वन्येन सर्वकर्माणि कुर्यान्नित्यं तपः परम् ॥ ५७॥

नखलोमयुतश्चैव न ग्रामेषु प्रवेशयेत् ।
कुर्यादेवं वानप्रस्थो वायुभक्ष्यादिकं चरेत् ॥ ५८॥

मनसाऽपि स्मरेन्नैव स्त्रीसङ्गं न्याससंयुतः ।
चित्तनिग्रहसंयुक्तो भिक्षाशी सततं नरः ॥ ५९॥

कपर्दिकादिकं किञ्चिन्न स्पृशेत् स कदाचन ।
ब्रह्मणि ब्रह्मभूतत्वं तदर्थं श्रमयेत् सदा ॥ ६०॥

साक्षिवद् देहसंस्थोऽपि मौनादिदण्डधारकः ।
अथवा दण्डहीनः स ज्ञानदण्डधरो भवेत् ॥ ६१॥

एवं संन्यासकं कृत्वा सदा तिष्ठेद्यतात्मवान् ।
मुक्तिमार्गमयं शास्त्रं स्पृशेन्नान्यद्विनिश्चितम् ॥ ६२॥

वर्णाश्रमविहीनश्चेद्योगी पञ्चमगः स्मृतः ।
विधिनिषेधहीनः स यथा विनायको भवेत् ॥ ६३॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं स्वधर्माचरणादिकम् ।
येनैव प्राप्यते योगो नरेण ब्रह्मदायकः ॥ ६४॥

दक्ष उवाच ।
धर्मार्थकाममोक्षाणां स्वरूपं वद मानद ।
ब्रह्मीभूतस्य भिन्नं मे भ्रमनाशकरं परम् ॥ ६५॥

केचिद्धर्मं महाश्रेष्ठमर्थं कामं तु मोक्षकम् ।
परात्परं वदन्त्येव ब्रह्मभूयं तथाऽपरे ॥ ६६॥

मुद्गल उवाच ।
धर्मेण ब्रह्मलोकश्च लभ्यते मानवैः परः ।
ब्रह्मा सर्वसमानश्च स्वधर्माख्यः प्रकीर्तितः ॥ ६७॥

अर्थः समर्थभावाख्य ईशलोकप्रदायकः ।
ईश्वरान्न समर्थोऽन्यः पश्य ब्रह्माण्डमण्डले ॥ ६८॥

कामो भोगात्मकः प्रोक्तो विष्णुलोकप्रदायकः ।
स लक्ष्मीपतिराख्यातो नानाकामप्रदः प्रभुः ॥ ६९॥

मुक्तिः सौरात्मिका प्रोक्ता सूर्यः पुरुष उच्यते ।
शुक्लमार्गधरः पूर्णः साक्षात् साक्षी विभावसुः ॥ ७०॥

ब्रह्मीभूतमयः प्रोक्तः स्वानन्दः पूर्णयोगदः ।
वदन्ति न परं लोकं स्वानन्दाद्वेदवादिनः ॥ ७१॥

अन्यच्छृणु प्रजानाथ पञ्चैते योगदायकाः ।
योगार्थवाचकाः सर्वे तत्र भेदं वदाम्यहम् ॥ ७२॥

योगधर्मेण योगश्च लभ्यते मानवैः परः ।
न योगादपरः श्रेष्ठस्तेनार्थोऽयं प्रकीर्त्यते ॥ ७३॥

योगकामेन योगोऽयं लभ्यते सर्वभावतः ।
मायाया वरणं त्यक्त्वा मोक्षयोगः प्रकीर्त्यते ॥ ७४॥

ब्रह्म ब्रह्मणि वेदेषु कथितं नात्र संशयः ।
तत्र योगेन योगी यो ब्रह्मीभूतः स वै स्मृतः ॥ ७५॥

धर्मार्थकाममोक्षाख्या योगशास्त्रे विशेषतः ।
भिन्ना मायामयाः प्रोक्ता ब्रह्मीभूतस्तु पञ्चमः ॥ ७६॥

ब्रह्मणि ब्रह्मभूतो यो योगी एव स उच्यते ।
न भिन्नः सर्वथा तस्माद्ब्रह्मणो ब्रह्मगः परः ॥ ७७॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन क्षेत्रक्षेत्रज्ञज्ञानयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ९.१३
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु नवमोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).९

१०. नानामतैक्ययोगो नाम दशमोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.१४ नानामतैक्ययोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मुद्गल उवाच ।
वक्ष्यामि भावनां चैकां वेदशास्त्रार्थसंयुताम् ।
नानामतभयं त्यक्त्वा तया योगी भवेन्नरः ॥ १॥

चैतन्यं न्यायशास्त्रज्ञा वदन्ति ब्रह्ममुख्यकम् ।
चैतन्येन युताः सर्वे स्वस्वकार्यपरायणाः ॥ २॥

सर्वप्रकाशकत्वात्तच्चैतन्यं ब्रह्मसंज्ञितम् ।
चैतन्येन यदा त्यक्तं तदा नाशमुपैष्यति ॥ ३॥

पञ्चचित्तात्मयोगेन चैतन्यं ब्रह्मसंज्ञितम् ।
भवत्यत्र न सन्देहः शब्दार्थानामनेकतः ॥ ४॥

तार्किकाः प्रवदन्त्येव सर्वाभेदं परं मतम् ।
ब्रह्मवेदान्तवादेषु विद्यते शास्त्रसम्मतौ ॥ ५॥

पञ्चचित्तमया भेदा अभेदा योगिना कृताः ।
योग एकार्थभावाख्यो भवत्यर्थप्रमाणतः ॥ ६॥

धर्मशास्त्रविदः सर्वे बोधान्नैव परं पदम् ।

ब्रह्म बोधमयं मुख्यं भावाभावविवर्जितम् ॥ ७॥

पञ्चचित्तगतो धर्मस्त्यक्तव्यस्तेन योगकः ।
धर्मो भवेन्न सन्देहो ब्रह्मधर्मधरः प्रभुः ॥ ८॥

साङ्ख्या वदन्ति साङ्ख्यं यद्ब्रह्म सङ्ख्याविवर्जितम् ।
विबोधान्न परं ब्रह्म खेलहीनप्रभावतः ॥ ९॥

तत्र पञ्चविधं चित्तं परं योगेन सङ्ख्यया ।
हीनं तदेव भवति योगाख्यं शब्दमानतः ॥ १०॥

मीमांसका वदन्त्येव स्वसंवेद्यं परं मतम् ।
कारणं ब्रह्म तत्रान्यन्नास्ति ब्रह्मणि संस्थितम् ॥ ११॥

पञ्चचित्तं परित्यज्य ब्रह्मरूपं करोति तत् ।
मीमांसया स्वयं योगी योगवाच्यं भवेत् परम् ॥ १२॥

एवं नानामतैर्युक्ता वदन्ति शास्त्रभेदतः ।
ब्रह्म नानाविधं दक्ष तदेवं योगगं भवेत् ॥ १३॥

शक्तिर्ब्रह्मेति शाक्ता वै ते वदन्ति न तत्परम् ।
संयोगो द्वन्द्वयोर्यत्र तदेवं योगगं भवेत् ॥ १४॥

शक्तिः पञ्चमचित्तङ्गा सा ब्रह्मणि समागता ।
परिगृह्य निरोधाख्यं चित्तं देवी ततः स्मृता ॥ १५॥

सौरं ब्रह्मेति सौराश्च वदन्ति तु परात्परम् ।
तस्मात्परं न विद्येत सर्वाधारप्रमाणतः ॥ १६॥

भेदात्मकं स सञ्जीव्य नित्यं तिष्ठति चादरात् ।
तेन योगमयः सूर्यो भवत्यत्र न संशयः ॥ १७॥

वदन्ति विष्णुर्ब्रह्मेति मुख्यं यद्वैष्णवा जनाः ।
तस्मात् परं पदं नास्ति सदानन्दप्रमाणतः ॥ १८॥

चित्तं यत् पञ्चमं तत्र मोहं त्यक्त्वा तदात्मकम् ।
ब्रह्मयोगे भवेद्योग आनन्दो नात्र संशयः ॥ १९॥

शैवाः शैवं परं ब्रह्म वदन्ति मुख्यभावतः ।
वेदे तस्मात् परं नास्ति किञ्चिन् मोहविहीनकम् ॥ २०॥

निरोधं त्रिविधं दक्ष पराधीनं न संशयः ।
तत्रस्थं योगरूपाख्यं स्वाधीनं योगगं भवेत् ॥ २१॥

एवं नानामतैर्युक्ता स्वस्वदेवपरायणाः ।
वदन्ति तत् प्रमाणं वै शब्दानामर्थभावतः ॥ २२॥

अनेकार्थमयाः शब्दास्तेषु किं किं न सम्भवेत् ।
सर्वे योगार्थवाच्या वै जायन्ते योगिनः क्रमात् ॥ २३॥

अन्नप्राणादिकाः शब्दा एवं ब्रह्मप्रवाचकाः ।
ते सर्वे योगदा दक्ष भवन्ति ब्रह्मधारणात् ॥ २४॥

वेदान्तमथ वक्ष्यामि सर्वमान्यं विशेषतः ।
शास्त्राणि च तदङ्गानि तत्प्रमाणानि सर्वदा ॥ २५॥

यः सर्वं सर्वभावेषु युतो जानाति मायया ।
मायाहीनप्रभावेण योगस्तिष्ठति नित्यदा ॥ २६॥

तदेव ब्रह्ममुख्यं तु सर्वेभ्यो नात्र संशयः ।
ब्रह्मभ्य ऋग्जगादैव प्रज्ञानं योगगं स्मृतम् ॥ २७॥

पञ्चचित्तभवं सर्वं यो जानाति तदेव सः ।
योगस्तद्गतभावैः संवर्जितो भवति प्रभुः ॥ २८॥

अहं ब्रह्मेति यद्ब्रह्म सर्वदोषविवर्जितम् ।
सदैवं यजुषा प्रोक्तं मुख्यं वै परतः परम् ॥ २९॥

पञ्चचित्तभवा भेदास्तेष्वेवं भेदवर्जितम् ।
योगं विद्धि प्रजानाथ योगशास्त्रप्रमाणतः ॥ ३०॥

मायामोहयुतं यच्च मायामोहविवर्जितम् ।
तयोर्योगे परं ब्रह्म साम्ना सङ्कथितं किल ॥ ३१॥

मायामोहयुतं ब्रह्म स्वानन्दाख्यं ततः परम् ।
अयोगं मायया हीनं तयोर्योगे तु योगगम् ॥ ३२॥

ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थं यन्मनोवाणीमयं न तत् ।
मनोवाणीविहीनं नाथर्ववेदो जगाद ह ॥ ३३॥

मनोवाणीमयः प्रोक्तः सम्प्रज्ञातो न संशयः ।
असम्प्रज्ञातकस्ताभ्यां हीनो योगस्तयोः परः ॥ ३४॥

एवं वेदार्थयुक्तानि महावाक्यानि मानद ।
योगाख्यानि विशेषेण जानीया योगसेवया ॥ ३५॥

कर्मादयः समाख्याताः शब्दा ब्रह्ममया बुधैः ।
भवन्ति योगसंज्ञस्थास्ते सर्वे योगिनां मते ॥ ३६॥

सर्वशास्त्रमतैक्यं ते कथितं शब्दधारणात् ।
तज्ज्ञात्वा मोहहीनः स सदा भवति मानवः ॥ ३७॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन नानामतैक्ययोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ ९.१४
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु दशमोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).१०

११. गणेशरहस्ययोगो नाम एकादशोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.१५ गणेशरहस्ययोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मुद्गल उवाच ।
अथो लयं प्रवक्ष्यामि येन चित्तं लयं व्रजेत् ।
ब्रह्मण्यास्थाय योगं च ज्ञात्वा योगं प्रजापते ॥ १॥

लयश्चतुर्विधः प्रोक्तो नित्यो नैमित्तिकः परः ।
तृतीयः प्राकृतो विप्रैः सारस्वतश्चतुर्थकः ॥ २॥

कर्माकर्मविकर्माख्यो नित्यः प्रोक्तो बुधैः पुरा ।
कर्मानुकूलभावेन जनानां जननादिकम् ॥ ३॥

क्षणक्रमादिमारभ्यायुषामन्तः समास्थितः ।
गर्भाधानाद्यवस्थानां प्रकाशश्च प्रकथ्यते ॥ ४॥

ब्रह्मणो दिवसान्ते स कुण्ठितो नात्र संशयः ।
नैमित्तिकलयेनैव त्रिलोकलयकारिणा ॥ ५॥

शुभाशुभयुताः सर्वे जन्तवो लयमाययुः ।
शुभाशुभफलैर्हीना बभूवुः कर्मकुण्ठनात् ॥ ६॥

स्वर्गमण्डलपर्यन्तं त्रैलोक्यं प्रलयं गतम् ।
तावता स प्रमाणेन नित्यः सङ्कथितो बुधैः ॥ ७॥

अथो नैमित्तिकं दक्ष कथयामि समासतः ।
चतुर्युगसहस्राणि ब्रह्मणो दिनमुच्यते ॥ ८॥

नैमित्तिको दिनान्तो यस्तदाऽयं वर्तते लयः ।
तेन नैमित्तिकः प्रोक्तो नाम्ना सर्वार्थकोविदैः ॥ ९॥

अधुना प्राकृतं वच्मि व्यवस्थाभिर्युतं लयम् ।
महाकारणगं चेदं स प्राकृत उदाहृतः ॥ १०॥

तत्त्वानामेकभावेऽयं स्थूलसूक्ष्मसमात्मनाम् ।
प्राकृतः प्रकृतिस्थत्वात् कथ्यते विबुधैः परः ॥ ११॥

सारस्वतं परं पूर्णं शृणु योगप्रदं प्रभो ।
निरोधचित्तभावेन पञ्चचित्तलयात्मकम् ॥ १२॥

मनोवाणीमयं सर्वं विश्वं नानास्वभावगम् ।
मनोवाणीविहीनं त्वसम्प्रज्ञातं विदुर्बुधाः ॥ १३॥

वाण्या सङ्कथ्यते भावो मनस्तत्र प्रगच्छति ।
नानापदार्थभिन्नत्वात् सर्वेषां प्राणिनां प्रभो ॥ १४॥

वाण्या वाणीविहीनं यत् कथितं ब्रह्म हृद्गतम् ।
चित्तं समाधिना तत्र सदा तिष्ठति तादृशम् ॥ १५॥

वाणी सा द्विविधा प्रोक्ता ब्रह्माकारा जगन्मयी ।
तयोर्नाशे लयः प्रोक्तः परः सारस्वतो बुधैः ॥ १६॥

सरस्वतीलयं यत्र योगभावात् प्रगच्छति ।
महावाक्यादिसंयुक्ता स सारस्वत उच्यते ॥ १७॥

सारस्वतलयेनैव चित्तं पञ्चविधं प्रभो ।
चिन्तामणौ लयं कृत्वा तिष्ठ त्वं योगिसम्मतः ॥ १८॥

एतत् सर्वं समाख्यातं योगदं ते समासतः ।
गोपयैनं महायोगं ततो योगी भविष्यसि ॥ १९॥

मा योगं कथयस्व त्वमिमं कस्मै प्रजापते ।
पात्रहीनप्रभावेण भ्रंशदस्ते भविष्यति ॥ २०॥

वासनाहीनभावेन गणेशज्ञानलालसान् ।
तान् बोधय विशेषेण तदाऽयं शुभदो भवेत् ॥ २१॥

अत्र ते कारणं दक्ष कथयामि समासतः ।
तस्य श्रवणमात्रेण संशयस्तु लयं व्रजेत् ॥ २२॥

योगाकारो गणेशानो यदा खेलपरोऽभवत् ।
तदा तं वचनं माये सिद्धिबुद्धी समूचतुः ॥ २३॥

सिद्धिबुद्धी ऊचतुः ।
यदि खेलं करोषि त्वमावाभ्यां गणनायक ।
आवां त्वां छादयिष्यावो नानाभावप्रदर्शनात् ॥ २४॥

वेदादिभिस्तत्र वाणीमयी गाथा गजानन ।
स्वरूपं ते यथातथ्यं कथयिष्यति मानवान् ॥ २५॥

तेन त्वां ब्रह्मणां नाथं ज्ञास्यन्ते मानवादयः ।
त्वदुपासनमात्रेण भवेयुर्ब्रह्मभूतकाः ॥ २६॥

न त्वां छादयितुं शक्ते वाणीस्थं गणनायक ।
अतस्तदर्थमानन्दात् कुरु किञ्चिद्गजानन ॥ २७॥

एवं तयोर्वचः श्रुत्वा ते जगाद गजाननः ।
मा खेदं कुरुतं देव्यौ वाणीं सम्मोहयाम्यहम् ॥ २८॥

मोहिता सा मया वाणी वर्णनं भ्रान्तिदं च मे ।
करिष्यति प्रगूढार्थयुतं सत्यार्थभाषितम् ॥ २९॥

गूढार्थं नैव देवेशा योगीशास्तत्त्वदर्शिनः ।
ज्ञास्यन्ति तेन मां सर्वे न भजिष्यन्ति भावतः ॥ ३०॥

सिद्धिबुद्धियुतं ब्रह्म वाणी प्रकटयिष्यति ।
न गणेशमयीं गाथां कथयिष्यति योगदाम् ॥ ३१॥

सिद्धिबुद्धिमयं सर्वं जगद्ब्रह्म प्रसेव्य यः ।
यदा शुद्धो नरो भावी तदा मां ज्ञास्यति प्रिये ॥ ३२॥

परं सिद्धियुतं ब्रह्म कथितं सिद्धिदायकम् ।
स एव गणनाथोऽयं पतिः सिद्धेः प्रमाणतः ॥ ३३॥

परं बुद्धियुतं ब्रह्म परं बुद्धेः प्रकथ्यते ।
गणेश एव सम्प्रोक्तः पतिर्बुद्धेः प्रमाणतः ॥ ३४॥

एवं त्रैविध्यगं वाणी वदिष्यति सदा तु माम् ।
सिद्धिदं बुद्धिगं ब्रह्म शास्त्रेष्वेतत् त्रयं मतम् ॥ ३५॥

एवमुक्त्वा गणेशानः पुनस्तूष्णीं बभूव तम् ।
उवाच प्रणनामादौ भक्तिः परमदुःखिता ॥ ३६॥

भक्तिरुवाच ।
वरो दत्तस्त्वया नाथ सिद्ध्यै बुद्ध्यै गजानन ।
तेन भक्तिविहीनाश्च भविष्यन्ति सदा नराः ॥ ३७॥

अतोऽहं दुःखसंयुक्ता चरिष्यामि निरन्तरम् ।
मां पालय गणाध्यक्ष भक्तियुक्तान् जनान् कुरु ॥ ३८॥

एवमुक्तो गणाध्यक्षस्तामुवाच सुदुःखिताम् ।
भक्तिं भक्तिप्रियः पूर्णः स्मयमानः प्रजापते ॥ ३९॥

श्रीगणेश उवाच ।
मा शोकं कुरु कल्याणि नरा मद्भक्तिकारकाः ।
देवनागासुराद्याश्च भविष्यन्ति न संशयः ॥ ४०॥

नानादेवपरा ये तु भक्त्या जन्मनि जन्मनि ।
सन्तुष्टा अमरास्तेभ्यो दास्यन्त्यग्निरुचिं मुदा ॥ ४१॥

ततस्तेऽग्निं समाराध्य भक्तियुक्ता निरन्तरम् ।
तुष्टं तं वै करिष्यन्ति नानायज्ञपरायणाः ॥ ४२॥

ततस्तस्य कृपायोगात् देवीभक्तियुता नराः ।
भविष्यन्ति च ते सर्वे तां भजिष्यन्ति संयताः ॥ ४३॥

एवं बहौ गते काले सन्तुष्टा सा प्रदास्यति ।
तेभ्यः सौरीं महाभक्तिं भजिष्यन्ति तया रविम् ॥ ४४॥

ततो बहौ गते काले सूर्यस्तोषसमन्वितः ।
उग्रां दास्यति भक्तिं तु वैष्णवीं तेभ्य आदरात् ॥ ४५॥

तया युक्ता भजिष्यन्ति विष्णुं भावसमन्विताः ।
नरास्ततः स सन्तुष्टो बहुकाले भविष्यति ॥ ४६॥

तुष्टो विष्णुः स्वयं तेभ्यो दाता स्याद्भक्तिमुत्तमाम् ।
शैवीं तया ततस्ते तं भजिष्यन्ति सदाशिवम् ॥ ४७॥

ततो बहौ गते काले तुष्टः शम्भुः प्रदास्यति ।
भक्तिं गाणेश्वरीं तेभ्यो भजिष्यन्ति तया च माम् ॥ ४८॥

नराः शान्तिं समालभ्य मत्तो योगपरायणाः ।
ब्रह्मीभूता भविष्यन्ति भजिष्यन्ति तथाऽपि ते ॥ ४९॥

एवं क्रमेण मद्भक्ता भविष्यन्ति नरादयः ।
त्वद्युक्ता मां भजिष्यन्ति तेषां वश्यो भवाम्यहम् ॥ ५०॥

न भक्ते ते समं मे वै प्रियं किञ्चिद्भविष्यति ।
यत्र भक्तिर्गता तत्र यथा स्थास्यामि किङ्करः ॥ ५१॥

स्वानन्दं लक्षलाभौ च सिद्धिं बुद्धिं मदीयकम् ।
सर्वं तेभ्यः प्रदास्यामि भक्तेभ्यो नात्र संशयः ॥ ५२॥

अयं मदीयदेहश्च भक्त्यधीनो भविष्यति ।
भक्ताग्रे भक्तरूपेण सदा स्थास्यामि दासवत् ॥ ५३॥

कर्मभ्यश्चाधिकं भक्ते तपः परमदुश्चरम् ।
तपोभ्यश्चाधिकं ज्ञानं निःसङ्गपददायकम् ॥ ५४॥

ज्ञानाद्योगः समाख्यातोऽधिकः शान्तिप्रदायकः ।
तस्माच्च त्वं महाभक्ते भविष्यस्यधिका प्रिया ॥ ५५॥

भक्तेः परं न किञ्चिन् मे ह्यधिकं शास्त्रसम्मतम् ।
भविष्यति महाभागे मा चिन्तां कुरु सर्वथा ॥ ५६॥

अन्यद्वाणी मदीयं यद् गूढं रूपं वदिष्यति ।
तदर्थं ते प्रियं भक्ते करोमि शृणु मे वचः ॥ ५७॥

मदीयभुजसंस्थोऽयं मुद्गलः सर्वदर्पहा ।
स एव ब्राह्मणो भूत्वा चरिष्यति निरन्तरम् ॥ ५८॥

कृतं तेन मदीयं वै पुराणं वेदबृंहितम् ।
गूढार्थद्योतनं भावि सर्वेभ्यो भक्तिदायकम् ॥ ५९॥

स्वरूपं तत्र मे भक्ते प्रकटं पश्यतां नृणाम् ।
शृण्वतां तत्तदा पूर्णं भविष्यति न संशयः ॥ ६०॥

तथापि दुर्लभा भक्तिर्मदीया त्वं भविष्यसि ।
अतोऽल्पज्ञा न मां देवि भजिष्यन्ति कदाचन ॥ ६१॥

विघ्नं मौद्गलशास्त्रेऽहं करिष्यामि भ्रमप्रदम् ।
अश्रद्धं तेन नष्टं तद्भविष्यति कदा कदा ॥ ६२॥

तव भावस्य रक्षार्थं मौद्गलं निर्मितं मया ।
अतः परं महाभक्ते वद किं ते करोम्यहम् ॥ ६३॥

एवं तस्य वचः श्रुत्वा हर्षिता सा ननाम तम् ।
गणेशं भावगम्भीरा न किञ्चित् पुनरब्रवीत् ॥ ६४॥

एतत्ते कथितं दक्ष गुह्यं विघ्नेश्वरस्य यत् ।
अतो गुप्तं प्रकर्षेण शास्त्रं कुरु मदीयकम् ॥ ६५॥

त्वं दक्षः सर्वभावेषु दक्षाद्दक्षो न विद्यते ।
अतस्तुभ्यं मया सर्वं कथितं शास्त्रमुत्तमम् ॥ ६६॥

हृदिस्थेन गणेशेन प्रेरितोऽहं प्रजापते ।
तदाज्ञया हृदिस्थं मे कथितं शास्त्रमुत्तमम् ॥ ६७॥

अनेन विधिना दक्ष भज त्वं गणनायकम् ।
तेनेप्सितं समासाद्य गाणपत्यो भविष्यसि ॥ ६८॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे
नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन गणेशरहस्ययोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ ९.१५
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु एकादशोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).११

१२. भक्तिरहस्यवर्णनयोगो द्वादशोऽध्यायः

(मुद्गलपुराणे नवमखण्डे ९.१६ भक्तिरहस्यवर्णनयोगो नाम षोडशोऽध्यायः)
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

दक्ष उवाच ।
धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं कृतस्त्वद्य महामते ।
त्वदाज्ञावशगः स्वामिन् गुप्तं ग्रन्थं करोमि ते ॥ १॥

अधुना वद मे भक्तिं गणेशस्य तया परम् ।
भजिष्यामि विशेषेण सदा भक्तिपरायणः ॥ २॥

मुद्गल उवाच ।
साङ्ख्ययोगौ प्रजानाथ शृणु ते कथयाम्यहम् ।
ताभ्यां युक्तस्ततो भक्तिं करिष्यसि परां मुदा ॥ ३॥

चित्तं पञ्चविधं प्रोक्तं पञ्चसङ्ख्याविवर्जितम् ।
कुरु चिन्तामणौ लीनभावेन त्वं सुयोगतः ॥ ४॥

एतत् साङ्ख्यं समाख्यातं गणेशाभेददायकम् ।
तेन योगी भवेत् सद्यः शान्तियुक्तो विशेषतः ॥ ५॥

पञ्चचित्तोद्भवेषु त्वं भोगेष्वसि सुसंस्थितः ।
बिम्बरूपेण तान् भुङ्क्ष्व शान्त्या रससमन्वितः ॥ ६॥

चित्तेषु चित्तभूतेषु कर्म ज्ञानादिकं भवेत् ।
तद्गणेशार्पणं सर्वं कुरु त्वं नित्यमादरात् ॥ ७॥

स्वधर्मसंस्थितं देहं चित्तं शान्तिसमन्वितम् ।
कुरुष्व सततं दक्ष ब्रह्मभावपरायणः ॥ ८॥

अयं योगः समाख्यातः शास्त्रे वै सर्वसम्मतः ।
वेदेषु च पुराणेषु ब्रह्मभूयप्रदायकः ॥ ९॥

साङ्ख्ययोगौ समाराध्य भजस्व गणनायकम् ।
योगाकारं समाध्याय तन्निष्ठस्तत्परायणः ॥ १०॥

श्रवणं गणनाथस्य गुणानां नित्यमादरात् ।
कीर्तनं तस्य तद्वत्त्वं कुरुष्वैतद्रसैर्युतम् ॥ ११॥

गाणेशस्य च भावस्य विस्मृतिं मा कुरु प्रभो ।
गणेशपादजं मोहं धारयेः सत्यभावतः ॥ १२॥

साङ्गं गणेश्वरस्यैव कुरु सर्वं विशेषतः ।
गणेशान्न परं श्रेष्ठं तस्मात्तन्निष्ठको भव ॥ १३॥

गाणपत्यस्य मार्गस्य सेवनं कुरु सर्वदा ।
साक्षिरूपं गणेशानं ज्ञात्वा हृत्स्थं भजस्व च ॥ १४॥

गणेशान्नैव भिन्नोऽहं भावयस्व निरन्तरम् ।

एवं नवप्रकारैस्त्वं भज त्वं भक्तिसंयुतः ॥ १५॥

बाह्यान्तरं गणेशार्थं कुरु त्वं कर्म चादरात् ।
नवधा खण्डभावेन पूर्णभक्तो भविष्यसि ॥ १६॥

अथो चतुर्विधां भक्तिं कथयामि शृणुष्व ताम् ।
कायिकां वाचिकां पूर्णां मानसीं नित्यदा कुरु ॥ १७॥

तथा सांसर्गिकिं दक्ष तस्याश्चिह्नं वदाम्यहम् ।
गणेशार्थं सदा देहश्रमं कुरु महामते ॥ १८॥

गणेशभावहीनां यां वाचं मा त्वं वदस्व ताम् ।
गणेशचिन्तनं तद्वद्गणेशे भावकस्य वा ॥ १९॥

गणेशभक्तियुक्तानां सङ्गतिं कुरु सर्वदा ।
एवं भजस्व भक्त्या त्वं भक्तराजो भविष्यसि ॥ २०॥

भक्तिः सा द्विविधा दक्ष मानवैः क्रियते परा ।
पाखण्डसंयुता पूर्णा देवप्रीत्यर्थमेव वा ॥ २१॥

देहे विषयभोगार्थं भजनं सम्प्रवर्तते ।
पाखण्डिनां सदा दक्ष लोकमोहकरं परम् ॥ २२॥

पाखण्डभजनस्यैव चिह्नं मुख्यं वदाम्यहम् ।
तच्छृणु त्वं हितार्थाय लोकानां लोकतारक ॥ २३॥

सर्वाहङ्कारनिर्मुक्तः पाखण्डी दृश्यते जनैः ।
जना मोहयुता येन भवन्ति भजनं यतः ॥ २४॥

यत्र येषां रुचिर्दक्ष यादृशी तादृशं सदा ।
करोति तत्र यत्नेन सर्वभावं प्रदर्शयन् ॥ २५॥

येनैव विषयाणां च प्राप्तिः सञ्जायते परा ।
तादृशं भजनं तस्य परं भवति सर्वदा ॥ २६॥

अथवा चैकनिष्ठः स भवति देवतत्परः ।
स्वदेवभक्तान् सम्मोह्य भुङ्क्ते दुष्टोऽर्थलालसः ॥ २७॥

स्वदेवभजने सक्ता जनाः स्वल्पमतो बहु ।
तेषां रुचिप्रमाणेन भवति भजनं यतः ॥ २८॥

जनानां मोहदा भक्तिः कथिता ते प्रजापते ।
पाखण्डिभिः सदा पूर्णा सेव्यते सा रुचिप्रदा ॥ २९॥

पाखण्डसंयुता नित्यं भक्तिं कुर्वन्ति शाश्वतीम् ।
चाण्डालास्ते मताः शास्त्रे देवानां दुःखदायकाः ॥ ३०॥

सत्यसङ्कल्पसिद्ध्या ते संयुतं देवमुत्तमम् ।
सङ्गृह्य भिक्षुकं दुष्टाः कुर्वतेऽधः प्रगामिनः ॥ ३१॥

अथ देवप्रियां भक्तिं शृणुष्व सुसमाहितः ।
विचार्य हृदये भक्तिं कुरुते देवतुष्टये ॥ ३२॥

सदा देवपरो भूत्वा भजतेऽनन्यमानसः ।
लोकानां तत्र सम्भूयाद्रुचिर्वा ह्यरुचिः कदा ॥ ३३॥

लोका निन्दन्ति तं भक्तमुत्तमाश्च स्तुवन्ति वा ।
ताननादृत्य देवस्य प्रीत्यर्थं भजते सदा ॥ ३४॥

स्वकीये हृदये सोऽपि विचार्य कुरुते सदा ।
भक्तिं यां तां प्रजानाति देवस्तस्य हृदि स्थितः ॥ ३५॥

यदा दैवस्य मार्गस्यापमानं वा ह्यनादरम् ।
कुर्वन्ति तान् परित्यज्य तदा भजति सर्वदा ॥ ३६॥

लोकानां रुचिदं तस्य भजनं जायते कदा ।
कदा तेषां विरुद्धं वा भक्त्या तद्देवतुष्टिदम् ॥ ३७॥

अनेन विधिना दक्ष भजस्व गणनायकम् ।
गाणपत्यो न सन्देहो भविष्यसि परात् परः ॥ ३८॥

पञ्च चित्तेषु यज्ज्ञानं तद्विद्धि विषयात्मकम् ।
तत्र रुचिविहीनस्त्वं भजस्व गणनायकम् ॥ ३९॥

सदा गणेश्वरे दक्ष रसोत्पत्तिः प्रजायते ।
चित्तस्य नान्यभावेषु यस्य भक्तः स उच्यते ॥ ४०॥

एतद्भक्तिरहस्यं ते कथितं भक्तिदायकम् ।
समासेन भजस्वैव गणेशं ब्रह्मनायकम् ॥ ४१॥

इमं योगं नरो यस्तु शृणुयाच्छ्रावयेत् परम् ।
योगिभ्यो वाऽन्यजन्तुभ्यः स ईप्सितमवाप्नुयात् ॥ ४२॥

नानेन सदृशं किञ्चिद्योगदं शास्त्रसम्मतम् ।
अस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्मीभूतो भवेन्नरः ॥ ४३॥

महापापोपपापेभ्यो मुच्यते पठनात् किल ।
श्रवणादस्य योगस्यान्ते ब्रह्म प्राप्नुयात् परम् ॥ ४४॥

पुत्रपौत्रादिसंयुक्तो धनधान्यसमन्वितः ।
आरोग्यादिसमायुक्तो लभेदन्ते परं पदम् ॥ ४५॥

सकामको लभेद्भोगान् पठनादस्य निश्चितम् ।
अन्ते ब्रह्ममयो भावी श्रवणान्नात्र संशयः ॥ ४६॥

योगगीतां पठेद्यस्तु निष्कामः शृणुयादथो ।
स विघ्नहीनतां प्राप्य ब्रह्मीभूतो भविष्यति ॥ ४७॥

योगगीतां पठेद्यस्तु स भवेत् शान्तिसंयुतः ।
शृणुयाद्ब्रह्मभूतश्च ज्ञानवान् स्थितिसंयुतः ॥ ४८॥

कर्मनिष्ठैरियं सेव्या तपोनिष्ठैः प्रजापते ।
तत्तत्सिद्धिसमायुक्तैरिहान्ते ब्रह्म चाप्यते ॥ ४९॥

नित्यं पठेदिमां गीतां स गणेशो धरातले ।
दर्शनात् पावनो नृणां सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ५०॥

एककालं द्विकालं वा त्रिकालं यः पठेदिमाम् ।
कृत्वाऽवश्यं गणेशानं स भवेत् सर्वदायकः ॥ ५१॥

शुक्लकृष्णचतुर्थ्योस्तु पेठदेतां नरोत्तमः ।
स भुक्त्वा सकलान् भोगानन्ते ब्रह्म लभेत् परम् ॥ ५२॥

अथवा शुक्लजायां स चतुर्थ्यां भाद्रमाघयोः ।
ज्येष्ठे माघे च कृष्णायां पठेदीप्सितमाप्नुयात् ॥ ५३॥

अथवा गणराजस्य तीर्थक्षेत्रादिके गतः ।
पठेदिमां सुभावेन स ईप्सितमवाप्नुयात् ॥ ५४॥

वेदशास्त्रपुराणेषु यत् सारं समुदाहृतम् ।
योगगीतामयं तुभ्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ ५५॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे

नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे
चित्तभूमिनिरोधेन भक्तिरहस्यवर्णनयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ ९.१६
॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु द्वादशोऽध्यायः ॥ ९(योगगीता).१२
॥ श्रीगजाननार्पणमस्तु ॥

Proofread by Yash Khasbage

Yogagita from MudgalapurAna Khanda 9 Yogacharitam
pdf was typeset on July 27, 2026

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*